सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरूको सहभागिता र सहकार्य

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय

स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्ष शिक्षायोजना तथा व्यवस्थापन विषयको

आवश्यकता परिपुर्तिका लागि प्रस्तुत प्रयोजनार्थ

शोधशार्थ

दोस्त बहादुर भट्टराई

क्याम्पस रोल नं. : १६०

परीक्षा रोल नं.: १३००४०

त्रि.वि. दता नं. : ३९९३३-९३

शिक्षायोजना तथा व्यवस्थापन विभाग

श्री सु.स.मो.या.ब.क्याम्पस सिरहा

२०७१

त्रिभुभवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र संकाय

श्री स. सु. मो. या. ब. क्याम्पस, सिरहा

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विषय विशिष्टकरण गरि अध्ययन गरेका छात्र ले स्नात्तकोत्तर तह (एम.एड) दोस्रो वर्षको आवश्यकता परिपुर्तिको लागि "सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालहरुको पहुँच र सहकार्यको प्रभावको अध्ययन" शिर्षकमा गरेको शोधकार्य मेरो प्रत्यक्ष निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा रहि तयार गर्नु भएको हो । यस शोधपत्रलाई अन्तिम मुल्यांकका लागि मुल्याकंन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

.....

शोध निर्देशक

आ.प्रा. धर्मराज सिंह

श्री सूर्यनारायण सत्यनारायण मरवैता क्याम्पस

ई.स. २०१४।.....।.....

त्रिभुभवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र संकाय

श्री स.सु.मो.या.ब.क्याम्पस, सिरहा

स्वीकृत-पत्र

श्री सू.स.मो.या.ब. क्याम्पस योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अन्तर्गत स्नाकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको आवश्यकताको परिपुर्तिका लागि “सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहुँच र सहकार्य को प्रभावको अध्ययन” शिर्षकमा दोस्त बहादुर भटराइले तयार पार्नुभएको शोधपत्रलाई अन्तिम मुल्याँकन गरी स्वीकृत गरिमएको छ र

शोधपत्र मुल्यांकन समिति

हस्ताक्षर

१. प्रा. चन्देश्वर यादव .....
विभागीय प्रमुख

२. आ. प्रा. धर्मराज सिहं .....
शोध निर्देशक

३ ....
वाह्य सुपरिवेक्षक

ई.स. २०१४।.....।.....

कृतज्ञाता ज्ञापन

सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहुँच र सहकार्यको प्रभावको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोध कार्य त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको ५९८ पाठ्याशको प्रयोजनार्थ तयार परिएको छ । शिक्षित र दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने शैक्षिक थलो विद्यालय भएको हुनाले विद्यालयमा समुदायको पहुँच र सह कार्य हुने सक्ने खालको हुनुपर्दछ । सामुदायिक विद्यालयको सञ्चालन को लागि विद्यालयमा अध्ययनरत्न विधार्थीहरुको अभिभाव, अध्ययन रत्न विधार्थी, विद्यालय व्यवस्थापन समिति शिक्षक र प्र.अ. लगायतका पक्षहरु सरोकारबाला सँग सदिग्ध हुने हुँदा विद्यालयमा स्वभाविक रुपमा उनिहरुको पहुँच हुन आवश्यक देखिन्छ भने एक आपसमा विद्यालयको हरेक निति निर्माण देखि शैक्षार्णक सूधारमा समेत सहकार्यको आवश्यक देखिन्छ । यस अध्ययनमा जिल्ला सिरहा जिल्लाको गा.वि.स. ढोढना अन्तर्गत १ वट मा.वि. र ३ वटा प्रा.वि. हरुमा सामुदायिक विद्यालयहरुमा सरोकारवालाहरुको पहुँच र सहकार्य प्रभावको विश्लेषण गर्ने कार्य गरिएको छ । सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरु सँग सम्बन्धित व्यक्तिहरु शिक्षका विधार्थी अभिभाव, विद्यालय व्यवस्थापन समिति पदाधिकारीहरु सँग अन्तवार्ता लिई प्रश्नावली भराई विद्यालयको स्थलगत अवलोकन गरी सूचनालाई विश्लेशणात्मक ढङ्गबाट प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र लेखनको काममा आफनो अनमुल्य समय श्रम तथा महत्वपुर्ण सल्लाहा सूझाव निर्देशन दिनुहुने शोध निर्देशक आदरणीय गुरु धर्मराज ज्यु प्रति हार्दिक कृतज्ञाता व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा शोध प्रस्तावनाको शीर्षक चयन गर्न देखि लिएर शोधपत्र लेखनमा आवश्यक सल्लाह तथा सूझाव दिनुहुने दारणीय गुरुवर्ग ज्युहरु प्रति आभार व्यक्त गर्दछु । यसैगरी अध्ययनलाई सम्पन्न गर्न सहयोग पुऱ्याउनुहुने सिरहा जिल्लाका विद्यालय निरिक्षक ज्युहरु, व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी ज्यु अभिभावक, विद्यार्थी, शिक्षक, बुद्धिजिवी तथा आवश्यक तथ्यांक उपलब्ध गराइदिने मा.वि. र सामाग्रीका विद्धानहरु लाई हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

अन्न्यमा यस शोधपत्रलाई शुद्ध रुपमा छिटो छरितो टङ्गन गरी सहयोग पऱ्याउनु हुने सूर्या इन्टरप्राइजेज् एण्ड कम्यूनिकेशन लहान - ६ प्रति पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

दोस्त बहादुर भटराई

शोधसार

राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय परिवेश र जनआकाक्षा अनरुप प्रतिस्पर्धा र सीजर्नशील जनशक्ति निर्माण तथा देशविकासमा सहयोग पुयाउने दक्ष आत्मनिर्भर स्वाबलम्बि र उधमशील नागरिक तयार गर्ने पवित्र स्वतन्त्र स्वक्ष र पारदर्शि संस्थाको संज्ञा विद्यालयलाई दिन सकिन्छ त्यसैले प्रस्तुत अनुसन्धानमा सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारबालाहरु सहभागिता र सहकार्य सम्बन्धि प्रभावको बारेमा सामुदायमा विद्यालयको महत्व विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको गठन, भुमिका शिक्षक विद्यार्थी तथा अभिभावकहरुको भुमिका सहकार्य सम्बन्धित पारेको प्रभाव विश्लेषण गर्ने जस्ता उद्देश्य राखि सिरहा जिल्लामा भएको अन्तर्गत गा.वि.स. ढोढना अन्तर्गत १ मा.वि. र ३ वटा प्रा.वि. लाई उद्देश्य राखिएको छ ।

यो शोधसार अध्ययनको लागी सिरहा जिल्लामा भएको गा.वि.स. ढोढना अर्न्तगत स्रोतकेन्द्र बस्तीपुरमा रहेको तीस विद्यालयहरु मध्ये एउटा मा.वि.र तिन ओटा प्रा.वि. लाई उदेश्य मूलक नमूना छनौट बिधिबाट अध्ययन क्षेत्र छनौट गरिएकोछ । छनौट भएको प्रत्येक विद्यालयमा विदालयका प्र.अ. अभिभावक वि.व्य.स., शिक्षक, बिनि, स्रोत व्यक्ति र बुद्धिजिबी यस शोधको मुख्य उतरदाता मानिएको छ । यो अध्ययन सामुदायिक विद्यालयमा सरोकार बालाहरुको सहभागिता सम्बन्धि मिश्रित ढाँचामा सम्पन्न गरिएकोछ । तथ्याङ्क संकलनका लागी प्राथमिक र द्वितिय दुवै स्रोतबाट तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ । यस शोध कार्यमा मानविय सम्बन्धिको सिधान्त र निश्पक्षता न्यायको सिद्धान्तलाई सैद्धान्तिक खाकामा औल्याएर एकाकार गरिएको छ । शिक्षा नियमावली २०५९ का अनुसार सामुदायिक विद्यालय सञ्चालनमा शैक्षिब वातावरण स्वच्छ भई शैक्षिक उपलब्धि राम्रो गर्न सफल भएको विद्यालय प्रति सरोकारबालाहरुको सहभागिता र उत्तरदाइित्व हुने तथा सहकार्यको प्रभाव समेत आम जनचासोको विषय बन्ने गरेको पाइन्छ ।

सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारबालाहरुको सहभागिता र सहकार्यको अध्ययन पता लगाउन सिरहा जिल्लाको गा.वि.स. ढोढनाको बस्तीपुर स्रोत केन्द्र अर्न्तगत छनौटमा परेका विद्यालयहरुमा सरोकार वालाहरुको सहभागिता कसरी भइरहेको छ र त्यसले समुदायमा कस्तो सहकार्य गरिरहेको छ भन्ने बारेमा विश्लेषण गर्ने उद्देश्य राखिएको थियो । यस अध्ययनको क्रममा बिभिन्न साधनहरको प्रयोग गरी प्राप्त गरिएका सूचना तथा तथ्याङ्क बिश्लेषण गरिएको छ । सामुदायिक विद्यालयमा सरोकार वालाहरुको सहभागिता र सहकार्यको लागि शिक्षा नियमावली अनुसार विद्यालयमा शिक्षक, विद्यार्थी,

प्र.अ., अभिभावक र समाजसेवीसँग सहकार्य गर्ने तथा विद्यालय व्यवस्थापन पारदर्शि ढंगबाट हुनु पर्ने देखिएको छ। सामुदायमा सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयहरुको रेखदेख तथा सञ्चालनको लागि अभिभावकहरुको सहभागितामा विद्यालयको व्यवस्थापनमा अझ भरपर्दो खालको निति निर्माण गर्नु मातहतका निकायलाई अनुरो गर्नुपर्ने देखिएको छ।

विषय सूची

सिफारिस पत्र	i
स्वीकृत पत्र	ii
कृतज्ञाता ज्ञापन	iii
शोधसार	iv
तालिका सूची	vi
संक्षेपीकृ रुप	vii

परिच्छेदः एक **पेज नं.**

परिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठभुमि	१
१.२.	समस्याको कथन	४
१.३.	अध्ययनको औचित्य	५
१.४	अध्ययनको उद्देश्य	६
१.५.	अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु	६
१.६.	अध्ययनको परिसीमा	७

परिच्छेदः दुई

२.१	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	८
२.२	अवधारणात्मक खाका	१०
२.३	पुनरनवलोकन उपादेयता	१२

परिच्छेदः तीन

३.१.	अनुसन्धान ढाँचा	१३
३.२.	तथ्यांङ्कको संकलनका स्रोतहरु	१४
३.२.१.	प्राथमिक श्रोत	१४
३.२.२.	द्वितीय स्रोत	१४

३.३ जनसंख्या र नमुना छनौट १४
३.३.१ सामुदायिक विद्यालयमा वि.व्य.स. को गठन १५
३.३.२. विद्यालयमा प्र.अ.को भुमिका १५
३.३.३. शिक्षकको छनोट १५
३.३.४. अभिभावकको छनोट १५
३.३.५. विद्यार्थीको छनोट १५
३.३.६. स्रोत व्यक्तिको छनौट १६
३.४. तथ्यांक संकलनका साधनहरु १६
क) सर्वेक्षण फारम १६
ख) प्रश्नावली १७
ग) अन्तवार्ता १७
घ) अवलोकन फारम १७
३.५. साधनको वैधता र विश्वसनीयता १७

परिच्छेद-४

तथ्यांकको व्याख्या तथा विश्लेषण १८
४.१. सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको सहभागिता र सहकार्य प्रभावको वर्तमान अभ्यास १८
४.२ सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको सहभागिता र सहकार्य प्रभावको वर्तमान अवस्था २०
४.३. सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको सहकार्य र प्रभावको वर्तमान अभ्यास २१
४.४ छनौटमा परेका विद्यालयको कक्षाको कक्षा १ देखि ५ सम्मको औषत उपलब्धि २३
४.४. विद्यालय व्यवस्थापनमा प्र.अ.को. भुमिका प्रति सरोकारवालाहरुको धारणा २३
४.५. शैक्षिक मूल्याङ्कनबारे अभिभावकको धारणा २५
४.६. छनौटमा परेका विद्यालय व्यवस्थापन समिति पदाधिकारीहरुको विवरण २६
४.७ वि.व्य.स. गठन र विद्यालय व्यवस्थापनका सम्बन्धमा सरोकारवालाहरुसँगको सहकार्य २६
४.८ सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहुँच र सहकार्य सम्बन्धी प्रभाव २७
४.९ छनौटमा परेका विद्यालयहरुको विद्यार्थी शिक्षक, कर्मचारी र प्र.अ.संख्याको विवरण २८

४.१० छनौटमा परेका विद्यालयहरुका स्व. मूल्याङ्कनका सूचक र मापनका आधारमा काकुरो जालो २९
४.११ समस्या समाधान तथा उपाय ३०

परिच्छेद-५

प्राप्ति, निष्कर्ष र सूझाव ३१
५.१. प्राप्ति ३२
५.२. निष्कर्ष ३३
५.३. सूझाव ३३
५.३.१ नीतिगत तह ३३
५.३.२ कार्यान्वन तह ३४
५.३.३ अनुसन्धान तह/ अनुसन्धान तहका लागि सुझाव ३४
सन्दर्भ र ग्रन्थ ३५
अनुसूचि

तालिका सूची

तालिका नं.	शिर्षक	पेज नं.
१.	अनुसन्धान खाका	
२.	नमुना छनोट संख्या र ढाँचा	
३.	विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक सम्बन्धि कार्यविधि	
४.	सामुदायिक विद्यालयमा सारोकारवालाहरुको सहभागिता र सहकार्य प्रभावको वर्तमान अवस्था	
५.	सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको सहभागिता र सहकार्य प्रभावको वर्तमान अभ्यास	
६.	सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको सहभागिता सम्बन्धि प्रतिकृया	
७.	सामुदायिक विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापनले सरोकारवालाहरुमा पारेको प्रभाव	
८.	शैक्षिक मुल्याकंन बारे अभिभावकको धारणा	
९.	छनौटमा परेका विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरुको विवरण	
१०.	वि.व्य.स. गठन र विद्यालय व्यवस्थापनका सम्बन्धमा सरोकारवालाहरुको सहकार्य	
११.	सामुदायिक विद्यालयमा सरोकार वालाहरुको सहभागिता र सहकार्य सम्बन्धि प्रभाव	
१२.	छनौटमा परेका विद्यालयहरुको विद्यार्थी, शिक्षक कर्मचारी र प्र.अ. संख्याको विवरण	
१३.	छनौटमा परेका विद्यालयहरुको स्व. मूल्याङ्कन सूचक र मापन आधारमा माकुरोको जालो	

संक्षेपीकृत रुप

एम.एड.	-	मास्टर अफ एजुकेशन
ग.वि.स.	-	गाँउ विकास समिति
प्र.अ.	-	प्रधानाध्यापक
प्रा.वि.	-	प्राथमिक विद्यालय
मा.वि.	-	माध्यमिक विद्यालय
वि.नि.	-	विद्यालय निरिक्षक
वि.व्य.स.	-	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
स्व	-	आफू स्वयम
वि.स.	-	बिक्रम सम्वत
उ.मा.शि.प.	-	उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद
जि.शि.का.	-	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
शि.प्र.	-	शिक्षक प्रतिनिधि

परिच्छेद : एक

परिचय

१.१. अध्ययनको पृष्ठभूमि

शिक्षालाई विभिन्न विद्यान शिक्षाविद, शिक्षा मनोवैज्ञानिक शिक्षक, दार्मूनिकहरुले विभिन्न अनुसन्धान, अनुभव एवम वातावरण र परिस्थितिअनुसार विभिन्न ढंगले अथ्र्याएका छन् । मानव जीवन र समाज परिवर्तनसुलि भएकोले पनि तदनुरुप शिक्षाको अर्थ प्रभावित भएको पाइन्छ । वि.स. २०१० गते गठित नेपाल राष्ट्रिय शिक्षा आयोग को सुझाव अनुसार शिषा क्षेत्रलाई एउटा नयाँ निदेर्श गर्ने काम गरेको छ । नेपाको पहिलो पाच वार्षिय योजना २०१३-१०१७ आयोगको सुझावअनुसार शैक्षिक कार्यक्रम र वित्तीय व्यवस्था गर्ने प्रयास गरिएको देखिन्छ । नेपाल औपचारिक शिक्षा विकासको इतिहासलाई पल्टाएर हेर्दा वि.सं. १९१० मा जगबहादुर रणाले अंग्रेजसँग आफनो परिवारका मानिसहरुको सजिलै संवादहोस भनेर थापाथली दरवारको दारवचौकमा अंग्रेजी विद्यालयको स्थापना गरेका थिए । सो विद्यालयनै नेपालको पहिलो विद्यालय स्थापना परेका थिए । सो विद्यालयनै नेपालको पहिलो विद्यालयम मानिर्नविद्यालयको स्थापना गरेका थिए । सो विद्यालयनै नेपालको पहिलो विद्यालय स्थापना परेका थिए । सो विद्यालयनै नेपालको पहिलो विद्यालयम मानिन्छ । वि.स. २००७ साल फाल्गुन ७ गते नेपालमा प्रजातन्त्रको स्थापना पछि शिक्षा प्रति जनचासो बढन थाल्यो र २०१० मा नेपाल राष्ट्रिय शिक्षा योजना आयोग NNEPC को गठन भयो तथा २०११ ले नेपालमा शिक्षा योजनाको संरचना सम्बन्धि । प्रतिवेदनले कुन कक्षालाई कुन तह मान्ने कुरा सिफारिस गर्‍यो । देशमा शुररगेत वि.सं. २०११ को प्रतिवेदनलेअनुसा नौ शिक्षालाई बढि व्यवस्थित गराउनुपर्ने आवस्यकता देखा पर्‍यो । यसै कममा २०१८ सालमा सवडिगण राष्ट्रिय शिक्षा समिति ARNEC को गठन गरियो । उक्त समिति को आधारमा नेपालमा प्राथमिक, माध्यमिक सम्मको तह कार्यन्वयन प्रभावकारी ढगंबाट हुन जोड दियो । २०२७ साल अघि शिक्षाको निति तथा लक्ष्य स्पष्ट किटान गरिएको थिएन जसले गर्दा शिक्षाको पद्धार्त र राष्ट्रि योजना का बिच पनि तालमेल थिएन ।

राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिका योजना २०२८ ले प्राथमिक शिक्षाको एउटै उद्देश्य राखेको पाइन्छ । साक्षर बनाउनु अर्थात सबै नागरिकका छोराछोरीहरुलाइ शिक्षा उपलब्ध गराउनु यै मुख्य उद्देश्य रहेको थियो । यसरी २०२८ सालका राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना र त्यसपछि २०३८ सालमा भएको संरचना २०४९ सम्म अगाडी बढि २०४६ सालमा भएको जनआन्दोलन पश्चात गठन भएको अन्तिरम सरकारले २०४७ सालमा एउटा राष्ट्रिय शिक्षा आयोग NEC गठन गरी उक्त

आयोगले २०४९ सालमा प्रतिवेदन बुझाई नया राष्ट्रिय उद्देश्य सिफारिस गऱ्यो र उक्त आयोजका उद्देश्य नै २०५० दखि २०६४ सम्म लागु भएको देखिन्छ ।

नेपालमा राजनीतिक क्षेत्रमा भएको घटनाहरुले शिक्षामा पनि प्रत्यक्ष प्रभाव पर्दै आएका छन् । २०५२ साल देखि सञ्चालित जनविद्रोह तथा जनआन्दोलन भाग-२ ले नेपालमा ल्याएको पइवतनसँगै शिक्षा क्षेत्रमा पनि विभिन्न परिवर्तन भएका छन् । २०६२।०६३ को १९ दिने जन आन्दोलनभएको सफलतापछि जारि गरिएको प्रतिनिधि सँगको घोषणा २०६३ एवम् नेपाल अन्तरिय संविधान २०६३ ले गरेका नवीव व्यवस्थाअनुसार समसामयिक परिवर्तनहरु गरिए नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ ले शिक्षालाई मौलिकहकमा रुपमा स्थापित गरेको छ । त्यस्तै आधारभूत तहसम्म मातृभाषा शिक्षा पाउने र माध्यमिक तहसम्म कानुनमा व्यवस्था भएबमोजिम निःशूल्क शिक्षा पाउने व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै शिक्षा क्षेत्रमा सबैका लागि शिक्षा माध्यमिक शिक्षा सहयोग कार्यक्रम अदि कार्यक्रम का माध्यमबाट विद्यालय शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर, समानता र सान्दर्भिक्ता र सहकार्य बढाउने धेरै कार्यक्रमहरु लागु गरिएका छन्. । नेपालमा बहुदलिय व्यवस्था पुनस्थापना भएपछि आठौँ नवौँ र दशौँ योजनाले शिक्षाको विकासमा केहि गति प्रदान गरे भने परिवर्तन सम्दर्भ अनुसार अन्तरिम तीन वर्षे योजना २०६४-२०६७ पनि लागु गरिएको छ । यी सबै योजनाले शिक्षामा सबैका पहुँच बढाउने र गुणस्तर शिक्षाको लागि सहकार्यमा जोड दिएका छन् । यी व्यवस्थालाई कार्यरुपमा ल्याउनृ आजको शिक्षाको सबैभन्दा ठुलो चूनौती रहेको छ । नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ बमोजिम संविधान बनाउने कामको थालनी हुन लागेको अब बन्ने संविधान जनताको शिक्षा विकासमा जोड दिने अपेक्षा गरिएको छ ।

लोकतन्त्रमा शिक्षालाई नैसर्गिक अधिकारका रुपमा लिइन्छ मानवअधिकार । बालअधिकार, शिक्षाको अधिकार एवम् सबैकालागि शिक्षा जस्ता अन्तराष्ट्रिय घोषण एव प्रतिवहुताहरुलाई नेपालले पर्म आत्मसात गरेको छ । सबैलाई समान रुपमा शैक्षिक अवसरको सिर्जना र परिपूर्ति गर्ने कार्य राज्यस्तरबाट मात्र सम्भव नहुने हुँदा शिक्षाका अवसरलाई घरघरमा पुऱ्याउन शिक्षामा विकेद्रीकरण आवश्यका हुन्छ । शिक्षामा विकेन्द्रिकरण भनेको शिक्षासम्बन्धि अधिकार र जिम्मेवारी स्थानीय निकाय वा समुदायमा पुऱ्याउने कार्य हो । केन्दीय स्तरबाट स्थानीय शैक्षिक आवश्यक्ता परिपूर्ति गर्न कठिन हुने भएकाले स्थानीय निकाय र समुदायलाई शैक्षिक विकास कार्यक्रममा बढीभन्दा बढि सहभागि बनाई समुदायमा सञ्चालित विद्यालयको रेख देख तथा सञ्चालन शिक्षा नियमावली २०५९ को छठौँ संशोधन २०६८।१०।०९ सहित शिक्षा सम्बन्धि अधिकार र जिम्मेवारी दिएको छ । नेपाल सरकारले प्रत्येक जिल्लामा जिल्ला शिषा समिति गठन गर्ने व्यवस्था समेत शिक्षा ऐन २०२८

(सातौँ संशोधन ऐन २०५८) ले गरेको छ । विद्यालयहरु सार्वजानिक संस्था भएकोले विद्यालयको भौतिक, शैक्षिक, आर्थिक तथा नैतिक विकासको लागि र शिक्षणसिकाई कृयाकलाप स्तरीय र प्रभावकारी बनाउन स्थानीय समुदाय, अभिभावक एवम् स्थानीय निकायको महत्वपूर्ण भुमिका हून्छ । यही कुरालाई मध्यनजर राखेर शिक्षा ऐन २०२८ को सातौँ संशोधन, २०५८ ले शिक्षा ऐन गाँउ शिक्षा समिति व्यवस्था गरेको छ । शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य परिपुर्तिको प्रमुख गतिविधिको केन्द्र विन्दूका रुपमा विद्यालयलाई लिन सकिन्छ । समुदायिक विद्यालय सञ्चालनको लागि विद्यालयमा शिक्षक प्र.आ.का विद्यार्थी वि.व्य.स. तथा अभिभावक जस्ता पक्षहरुको सकृयता र अत्तरट्रया बाट शिक्षण प्रकृया तथा भैतिक विकास तथा अर्थिक विकास सञ्चालन हुन्छ । शिक्षाको मुख्य केन्द्रविन्दुका रुपमा विद्यालय भएकोले सम्बन्धि सरोकारवालाईहरुको सामुदायिक विद्यालयमा पहर र सहकार्यको प्रभावले गुणस्तरीय र प्रभावकारी शिक्षामा प्रत्यक्ष असर पदिछ । विद्यालय शिक्षा प्रशासनको तल्लो सङगठन हो यो स्थानीय संगठनको रुपमा रहेको हुन्छ । विद्यालय प्रशासनको दैनिक ससञ्चालनको जिम्मेवारी लिएको प्र.अ. द्वारा सञ्चालित एवम् व्यवस्थापन समिति द्वारा व्यवस्थापित स्थानीय सङगठन हो । स्थानीय तहमा जनसहभागिता को प्रत्यक्ष कार्यान्वयनका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति व्यवस्था गरिएको छ । यो स्थानीय सङगठनको महत्वपूर्ण पक्ष हो । यसरी प्रं.अ. ले आफना माताहतका शिक्षक, कर्मचारी र विद्यार्थी बिच सहकार्य गरेर विद्यालय व्यवस्थापन प्रशासन चलाउन हयोग प्राप्त गर्दछन भने विद्यालयको अन्य भौतिक विकास, सुसाशन, शैक्षिक विकास नैतिक अनुशासन तथा आर्थिक विकासका लागि विद्यालयमा गठन भएको वि.व्य.स. को अगवाइमा कार्य अघि बढाउछन् विद्यालय भनेको कुनै पनि व्यक्तिको लागि एकल नभएर सम्पूर्ण समुदायको पहुँच मुल्क संस्था हो भने व्यवस्थापन भनेको कुनैपनि संस्थाको मानवीय, भौतिक तथा आर्थिक स्रोतहरुलाई समूचित रुपमा परिचालन गरी निर्धारित लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्तिमा सफलता प्राप्त गर्ने प्रकृया हो । तसर्थ समुदायममा संचालन हुनै मानव हितको लागि खोलिएका सामुदायिक विद्यालयहरुमा सरोकारवालाहरुको पहूँच सम्बन्धि व्यवस्था शिक्षा नियमावली मा उल्लेख भए अनुसार रेख, देख र सञ्चालन र गुणस्तीय शिक्षाको लागि सहकार्य समेतको आवश्यक देखिन्छ । समुदायिक विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापनको लामो पहुँच हुने सरोकारवाला मध्य विधालयको आधिकारिक व्यवस्थापनको जिम्मेवारी निकाय भनेको विद्यालय व्यवस्थापन समिति हो । जसको काम कर्तव्यहरु शिक्षा ऐन तथा शिक्षा नियमावलीले व्यवस्थित गरेको हुन्छ । साधारणसभा यसले गर्ने कार्यहरु देहायअनुसार छन् :

क) विद्यालयको सञ्चालन, रेखदेख निरीक्षण र व्यवस्थापन गर्ने ।

ख) विद्यालयको लागि चाहिने आर्थिक स्रोत जुटाउने ।

ग) शिक्षकलाई तालिमको लागि छनौट गर्ने ।

घ) शिक्षकहरुको सेवाको सुरक्षा र सर्वछन गर्ने ।

ङ) विद्यालयको स्रोतबाट बेहोर्ने गरी शिक्षक तथा कर्मचारी नियूक्ति गर्ने ।

च) शिक्षकहरुलाई अभिलेख अधावधिक गराई राख्ने ।

छ) विद्यालयको शिक्षक र कर्मचारीहरुको हाजीरी जाँच गरि गयल हुने शिक्षक वा कर्मचारीउपर आवश्यक कार्वाहि गर्ने ।

१.२. समस्यको कथन

कुनैपनि अनुसन्धानको प्रथम तथा जटिल कार्य समस्याहरुको पहिचान हो । उपयूक्त समस्याको कथनले पछडि गरिने अनुसन्धान कार्य र त्यसको परिणामको उपयोगितामा ज्यादै महत्वपूर्ण प्रंभाव पदिछ समस्याहरु को हो भन्ने सन्दर्भमा कोलेङ्गर भन्दछन् । अनुसन्धानको प्रश्नवाचक वाक्यका रुपमा रहेको हुन्छ र जसले दुई वा सो भन्ज्दा बढी चरहरुको सम्बन्ध खोजी जगर्दछ ।

संस्थाको निश्चित लक्ष्य तथा उद्देश्यलाई सफलतापूर्वक प्राप्त गर्ने संस्थाका विभिन्न पक्षहरुमध्ये पहुच र सहकार्य पक्ष उत्तम हुन आवश्यक मानिन्छ । वर्तमान अवस्थामा नेपालका धेरै सामुदायिक विद्यालयहरुमा पठन, पाठन, शिक्षक, भैतिक पूर्वाधारहरु राम्रो हुँदा हुँदैपनि विद्यालयमा सरोकारबालाहरुको र उपेक्षित जनशक्ति उत्पादन हुन् सकिरहेको देखिदैन त्यसैले विद्यालयमा विद्यालयको चौतर्फि विकास तथा व्यवस्थापनमा सरोकारवालाहरुको पहुँच र सहकार्य को आवश्यक देखिएको छ । विद्यालयलाई विद्याको भण्डारण भनिएतापनि एउटा राजनैतिक अखडा तथा व्यवसाइक थलो को रुपमा लिने गरेको पाइन्छ । त्यसैले नेपालमा प्रजातन्त्र पूनः स्थापना पश्चताप शिक्षा क्षेत्रमा भएका प्रयासहरु बाट विद्यालयमा सरोकारबालाहरुको पहुँच न्यून्तम मात्र पाइयो ततपश्चताप ५०५९ छैठौ संशोधन शिक्षा नियमावली अनुसार सामुदायिक विद्यालयमा वि.व्य.सं. को गठन तथा अन्य सरोकारबालाहरुको पहूँच सम्बन्धि प्रकृयाले विद्यालयमा हुने गरेका अपारदार्शर्ति, लापरवाही, आशरदार्द, निसहयता, उदासिनता तथ्य अनुदसरदार्थि जस्ता गहन पक्षहरुको हावी हुँदा विद्यालयमा अपेक्षाकृत परिणाम सकेन र गुणात्मक शिक्षामा समेत सफलता प्राप्त गर्न सकेन फलस्वरुप अधिकाशं अभिभावकहरुले गुणारमक शिक्षाको लागि आफना छोराछोरीहरुलाई सामुदायिक विद्यालयबाट स्थान्नतरण गरी निजि विद्यालय तर्फ लाने वातावरण सिर्जन हुन गयो ।

तसर्थ यस अध्यनको सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहुँच र सहकार्य को एक अध्ययनको बारेमा निम्न प्रश्नहरुको उत्तर खोज्ने छ ।

क) सामुदायिक विधालयमा सरोकारवालाहरु भन्नाले को-को हुन ?

ख) सरोकारवालाहरुको सह-कार्यमा उत्पन्न हुने चुनौतिहरु के-के हुन ?

ग) नेपालमा प्रजातन्त्र को स्थापना भएपछि विद्यालयमा के-कस्ता पहुँचहरु स्थापना भए ?

घ) सरोकारवालाहरुको सून्य पहुँचमा विद्यालयको स्थिपित कस्तो हुन्छ ?

१.३. अध्ययनको औचित्य

कुनै पनि अध्ययन अनुसन्धानले आ आफनै महत्व वा औचित्य भए जस्तै यस अध्ययनको पनि आफनै महत्व रहे को छ । विधालय र समुदायको सूसम्बन्धमा विद्यालयको प्रगति धेरै मात्रामा निभेर गर्दछ । यसैगरी यो सूसम्बन्धले समुदायको विकासमा पनि सहयोग पुऱ्याउँछ । त्यसैले समुदायिक विद्यालय र सरोकारवालाहरुको पहुच र सहकार्यको सम्बन्धलाई विकसित गरी यसमा जिवन्तमा प्रदान गर्न आवश्यक छ । यसका लागि विद्यालय अर्थात प्र.अ. शिक्षक व्यवस्थापन समिति अभिवावक, बुद्धिजिवी, शिक्षाप्रेमि आम जनसमुदाय तथा विद्यार्थीको महत्वपुर्ण भुमिका हुने गर्दछ । विद्यालयले समुदायमा रहेका सरोकारबालाहरुलाई विद्यालयको भौतिक, आर्थिक तथा शैक्षिक विकासको लागि विद्यालयको सहयतामा उनीहरुलाई सहयोग गर्ने गराउने कार्यहरु गर्न आवश्यक छ । विद्यालयको प्रगति र उज्वल भविष्यको लामो सरकारवालाहरुको पहुँचमा भरपर्दो र्आ तथ्यहरुसार्वजानिक गर्दै उनीहरुको सहभागिता र सहकार्यलाई बलियो बनाउन अथक प्रयास र सहयोग पुग्ने छ । सामुदायिक विद्यालयमा सरोकार वालाहरुको पहुँच र सहयर्कामा देखा परेका समस्याहरु सामाधान गरी वर्तमान समस्यामा शैक्षिक विकासको लागि यस अध्ययनले सहयोग पुऱ्याउने छ । समुदायिक विद्यालयमा सरोकार बालाहरुको समेत जानकारीलिन चाहेमा जो कोहिलाई पनि आवश्यक जानकारी दिइनेछ । यस अध्ययनको औचित्यलाई बुदागत रुपमा तल उल्लेख गरिएको छ ।

१) यस अध्ययनले सिरहा जिल्लामा वर्तमान अवस्थामा सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहुँच र सहकार्य को अध्ययन प्रभाव सम्बन्धि जानकार लिन सहयोग पुग्नेछ ।

२) सामुदायिक विद्यालयमा वि.व्य.स. को भुमिकाको थाहा पाउन सहयोग पुग्नेछ ।

३) यसले सरोकारवाला व्यक्तिहरुलाई विद्यालयमा आफनो पहुँचको जिम्मेवार रहने सहयोग पुऱ्याउनेछ ।

४) सामुदायिक विधालयमा सरोकार राख्ने शिक्षक प्र.अ. विद्यार्थी, अभिभावक, शिक्षा प्रमि, बुद्धिजिवी शिक्षा विद, निति निर्माता, मान्त्रालय विभाग लगायत शैक्षिक क्षेत्रसँग सरोकार राख्ने व्यक्तिहरुका लागि समेत उपयोग हुनेछ ।

१.४. अध्ययनको उद्देश्यहरु

यो शाधकार्यका उद्देश्यहरु निम्नानुसारछन् :

१) सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको सहभागिता पहिचान गर्ने ।

२) सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारबालाहरुको सहकार्य र प्रभाव थाहा पाउन ।

३) सामुदायिक विद्यालयको परर्वतनमा सरोकारबालाहरुको प्रभाव खोजी गर्ने ।

१.५. अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु

यस शोधका उद्देश्यहरु परिपुर्तिका लागि निम्न लिखित अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु राखिएको छ ।

क) कस्तो अवस्थाले सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको सहभागिताको असर पार्दछ ।

ख) सामुदायिक विद्यालयमा निजि विद्यालयको तुलनामा विद्यार्थीहरुको अभिरुचि कम हुने कारणहरु के-के हुन ?

ग) सामुदायिक विद्यालयको शिक्षक तथा प्र.अ. प्रति अभिभावकहरुको दृष्टिकोण कस्तो छ ?

घ) सामुदायिक विद्यालयको पहुँच र सहकार्यमा प्रभाव पार्ने तत्वहरु के-के होलान ।

ङ) सामुदायिक विद्यालय वि.व्य.स. को काठनले के कस्तो प्रभावहरु परेका छन् ?

च) सामुदायिक विद्यालयलाई थप समृद्ध र प्रगति तर्फ उन्नमुख पार्न के-कस्ता उपायहरु अपनाउन सकिन्छ ?

छ) विद्यालय र सरोकार बालाहरुको बिग्रिएको सम्बन्धलाई बलियो बनाउन के-कस्ता रोकथाम गर्नुपर्ला ?

१.६. अध्ययनको परिसीमा

यो शोध अध्ययनमा अध्ययनकारिसँग भएको सिलित समय, स्रोत रसाधन सिमितताका कारण यसलाई निम्नलिखित भौगोलिक सीमाभित्र सीमएकन गरिएकोले यस बाट प्राप्त निष्कर्ष सबै ठाँउका लागि सामान्यीकरण नहुनसक्छ । सथापि सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारबालबाहरु पहुँच र सहकार्य को प्रभावलाई विद्यालय सञ्चालनमा थप उर्जा र उजागर गर्ने कार्य आरम्भ गर्ने छ भन्ने उम्याइएको छ ।

१) यो अध्ययन सिरहा जिल्लाको गा.वि.स. ढोढना को बस्तीपुर स्रोत केन्द्र अर्न्तगत ३० वटा विद्यालयहरु मध्ये एउटा मा.वि. र ३ वटा प्रा.वि. गरी ४ वटा विद्यालयहरुमा केन्द्रित गरिएको छ ।

२) यो अध्ययनमा एउटा मा.वि. तह र ३ वटा प्रा.वि. तहका विद्यालयहरुलाई लिइएको छ ।

३) यो अध्ययन सामुदायिक विद्यालयमा सारेकारवालाहरुको सहभागिता र सहकार्यको प्रभावको सम्बन्धमा केन्द्रित रहेको छ ।

४) मुख्य उत्तरदाताको रुपमा छनौट परेका विद्यालयका प्रधानाध्यापक, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक वि.व्य.स. का पदाधिकारी सम्बन्धित स्रोत व्यक्ति, वि.नि. र समाजसेवीलाई लिइएको छ ।

परिच्छेद-दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धन्तिक खाका यस परिच्छेदमा अध्ययनसँग सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन गरिएको छ भने सैद्धान्तिक खाकालाई पनि एकाकार गरिएको छ । सामुदायक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको सहभागिता र सहकार्यको प्रंभाव सम्बन्धमा विभिन्न शिक्षा विद, विद्धम र अनुसन्धानकताएका विचार, लेखा रचना, सूभाव सम्बन्धि साहित्यको पुनरावलोकन, सौद्धान्तिक खाका र शैक्षिक प्रयोजनालाई निम्नुसारको क्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.१. सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

श्रेष्ठ र बस्न्यात (२०६५) उ.मा.वि.प. नायाँ पाठ्यक्रम मा आधारित पाठ्यपुस्तक अनुसार वास्तवा क्अजययर्या को सूरुआत कहिले भएको हो भन्ने किठान पाईदैन । सामान्यता पश्चिमेली सम्यतामा ग्रक शिक्षा प्रणाली अनुसार दार्शनिक एबितय को विद्यालयलाई पहिलो औपचारिक स्कुल को शुरुवात भएको पाइन्छ । आधुनिक युगमा Auguste comte, Frederic Taylor, Henri Foyal, Rousseau जस्ता दार्शनिकहरुले विद्यालय शिक्षालाई विकास गर्न महत्वपुर्ण योगदान दिए । नेपालमा विद्यालय व्यवस्थापन विद्यलय सूपरिवेक्षण व्यवस्थाको इतिहास लामो छैन । प्रथम संसकरण २०६५ क्षेष्ठ र बस्नायात का अनुसार सर्बप्रथम राणा प्रधानमन्त्री जङ्गबहादुरले शिक्षा निर्देशनको कार्यालय -शिक्षा विभाग) को स्थापना गरी आ आफना छोरा वबरजङ्गलाई वि.स. १९१५ मा नेपालको पहिलो शिक्षा ड्रइरेक्टर नियुक्त गरका थिए । जदशम्सेरको पालामा पाठशालाको रेखदेख गर्ने कार्यालयलाई पाठयशाला बन्दोबस्त गरी विद्यालय प्रशासनको बारेमा नियम बनाइयो । १९९८ मा चिफ इन्सपेक्टर अफ स्कूल अफिस को स्थापना गरि २००४ मा डेपुटी इन्सपेक्टर अफ स्कुल अफिसको स्थापना गरियो । २००७ सालको राजनैतिक परिवर्तनपछि विद्यालयको शिक्षण व्यवस्थापनमा सुधान ल्याउन विभिन्न समयमा आयोग समिति र परिषदहरुको गठन भयो । यी सबै सिफारिसलाई ध्यानमा राखि वि.सि. २०२८ मा नेपालमा रा.शि.प. को योजना लागु भयो ।

पाठ्फत्रम विकास केन्द्र प्रथम संस्करण कक्ष २०५७-२०६९ सम्मको पाठयपुस्तक अनुसार सबैका लागि शिक्षा २००४ बाट धेरै मुलुकहरुमा शिक्षामा उल्लेखनीय प्रगति भएको देखिन्छ । नेपालमा शैक्षिक विवेन्द्रिकरणको अभ्यास लगियो । विद्यालय विकास को लागि विद्यालय सुधार योजनामा सरोकारवालाहरुको सहभागिता निर्माण गरिन्छ । विद्यालय सुधार योजनामा सुचना प्रप्ति र विश्लेषण, आवश्यकता पहिचा र प्राथमिकरण, स्थानीय तहको सक्षमता अभिवृद्धि स्थानीय

सरोकारवाला जस्ता कुराले निकै ठुलो महत्व राख्ने गर्दछ । सरोकारवालाहरुको सहभागितामा निर्माण गरिने भएकाले यसप्रतिको स्थानीय योजनाको हेर्ने दृष्टिकोण परिवर्तन हुन जान्छ ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र प्रथम संस्करण कक्षा २०५७-२०६७ सम्मको पाठयपुस्तक अनुसार नेपाल मा समुदायमा सञ्चालित विद्यालयहरु मुलत दुई प्रकारका छन् पहिलो समुदायिक विद्यालय र संस्थागत विद्यालय तर सरकारी अनुदारबाट सञ्चालित विद्यालयलाई सामुदायिक विद्यालयको रुपमा बुझनुपर्दछ । सामुदायिक विद्यालयहरु सरकारको व्यवस्थापन, आर्थिक स्रोत परिचालन, सुपरिवेक्षण तथा नियणत्रण मा सञ्चालित हुने गर्दछ । यस प्रकारको विद्यालयमा सरकारले सरकारी अनुदान प्रदान गर्दछ भने व्यवस्थापन गर्ने काम समुदायद्वारा नै हुन्छ ।

नेपालको अन्तरिम संविधा २०६३ को शिक्षालाई समेत मौलिक रुपमा स्थापित गरेको छ । संविधानको भाग-३ को मौलिक हक धारा १७ मा शिक्षा तथा संस्कृति हकमा समेत प्रत्यक समुदायलाई कानुनका व्यवस्था भए बमोजिम आफनो मातृभाषा आधारभुत शिक्षा पाउने, माध्यमिक तह निःशुल्क हुने तथा प्रत्यक समुदायलाई आफनो भाषा लिपी, संस्कृति सम्पदा तथा सभ्यताको संरक्षण गर्नहक हुनेछ भनी उल्लेख गरेको छ । त्यस्तै धारा ३३ मा राज्यले शिक्षा नागरिको छ । संविधान कुनैपनि देशको मुल कानुन भएकोले संविधानमा नै त्यो देशको शिक्षा कस्तो हुन्छ भन्ने कुरा गरिनु आवश्यक मानिन्छ । देशको संविधानकै आधारमा शिक्षा ऐन नियम तथा नियमावली बन्ने गर्दछ । शिक्षा नियमावली तथा २०५९ छैठो संशोधन २०६७/१०/९ सहित अनुसार सामुदायिक विद्यालय मा सरोकारबालाहरुको पहुँच तथा सहकार्य को लागि देहायको वि.व्य.स. को गठन गरिएको छ । सामुदायिक विद्यालयको सञ्चालन र विशेष रेखदेख र व्यवस्थापन गर्नको लागि प्रत्यक विद्यालयमा देहायका सदस्यहरु रहेका एक विद्यालय व्यवस्थापन समिति रहने छ । अभिभावाहरुले आफु मध्येबाट छानी पठाएको व्यक्ति अध्यक्ष अभिभावकहरुले आफु मध्येबाट छानी पठाएको एकजाना महिला सहित तीन जना सदस्य विद्यालय रहेको गाँउ विकास समिति वा नगरपालिकाको सम्बन्धित बडाको वडा अध्ययक्ष- सदस्य स्थानीय बुद्धिजीवि वा शिक्षा प्रेमीहरुबाट विद्यालय व्यवस्थापन मनोनित गरेको एक जना-सदस्य विद्यालयका संस्थापकहरु मध्येबाट विद्यालय व्यवस्थापन समितिले मनोनित गरेको एक जना-सदस्य विद्यालयलाई तोकिए बमोजिम रकम घर वा जग्गा उपलब्ध गराउने चन्दा दाताहरु मध्येबाट व्यवस्थापन समितिले मनोनित गरेको एकजना-सदस्य विद्यालयका शिक्षकहरुले आफुहरु मध्येबाट छानी पठाएको एकजना-सदस्य विद्यालयको प्रधानाध्यापक- सदस्य सचिव रहनेछन् ।

पौडेल (२०५५) का अनुसार जुन विद्यालयमा शिक्षा ऐन तथा नियमवाली अनुसार प्र.अ. छनौट भएक छन त्यस्ता विद्यालयहरुमा शैक्षिक वातावरण स्वच्छ र स्वस्थ्य भई राम्रो उपलब्धि हुन सकेको छ । यस्ता विद्यालयका प्र.अ. प्रति अन्य शिक्षक स्टाफहरुसमेत उत्तरदायी हुने, विद्यालयको प्र.अ. प्रतिको दृटिकोण पनि राम्रो हुने प्र.अ. ले आफुलाई आत्मगैरवको महसुस गरी स्वस्फुर्त अभिप्रेरित भई स्टाफ पहिचान, स्रोत साधनको अधिकतम प्रयोग र विधार्थीका हरेक कृयाकलाप मा सकृय भुमिका निर्वाह गरी शैक्षिक उपलब्धिमा गुणात्मक प्रभाव पारिरहेका हुन्छन जसले गर्दा विद्यालय व्यवस्थापनमा राम्रो प्रभाव परिरहेको हुन्छ ।

शिक्षा नियामवली २०५९ तथा शिक्षा पहिलो संशोधन । २०६०-२०६७ अनुसार परिच्छेद-२ मा विद्यालय खोल्ने अनुमति का स्वीकृतिसम्बन्धी व्यवस्था भएअनुसार प्रा.वि.नि.मा.वि. खोल्ने चाहनेले अनुमतिका लागि शैक्षिक सूत्र शूरु हुनुभन्दा कम्तीमा तीन महिना अगावै गाँउ शिक्षा समति माा नगरपालिका सिफारिस सहित अनुसूची-१ बमोजिम दाँचामा जिल्ला शिक्षा अधिकारी समक्ष निवेदन दिनुपर्नेछ । उपनियम (१) वा (३) बमोजिम दिँदा मन्त्रालयले स्वीकृत गरेका विद्यालय नक्साङ्कन र विद्यालय खोल्ने अनुमति सम्बन्धमा गरेको संख्याको आधारमा अधीनमा रही दिनु पर्नेछ । विद्यालयले शर्तहरु पालन गर्नु पर्नेछ । नेपाल सरकारबाट स्वीकृत पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक लागु गनुपर्ने । अभिभावकको वार्षिक भेला गराई विद्यालयको आयल शैक्षिक उपलब्धि र आगामी शैक्षिक सत्रको कार्यक्रम नियमित जानकारी गराउनुपर्ने । विद्यालय तथा छात्रवास स्वस्थकर र नैतिक चरित्र निर्माणको वातावरण कायम गर्न आवश्क व्यवस्था मिलाउने । विद्यालयले गरेका लगानीको प्रमाणको अभिलेख राख्नुपर्ने । जि.श.का बाट दिएको निर्देनअनरुप काम गर्नु पर्ने ।

त्यसैगरी मेरी पार्कर फोलेट (सवन् १९६८-१९३३) को सिद्धान्त अनुसार कुनैपनि विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर वृद्धिको लागि प्र.अ. कर्मचारी र विद्यार्थी बिचमा मानवीय नाताको स्थापना र सहकार्य गरी मनौवैज्ञानिक ढाँचाबाट विभिन्न मनमुटाव झगडा कुलपित भावना आदीको समाप्तीजुन पर्दछ । जति धेरै सहकार्य समन्वय र सम्बन्ध स्थापना गर्न सक्यो त्यतिनै राम्रो सम्बन्ध कायम राख्न सकिन्छ ।

२.२. अवधारणात्मक खाका

कुनै पनि क्षेत्रमा अध्ययन अनुसन्धान गर्नुपूर्व त्यस योजसँग सम्बन्धित पूर्व अध्ययनहरुको के-के भइरहेकाछन ती अध्ययन र अनुसन्धानले के कस्ता तथ्यहरु उजगाार गरेकोृ छ भन्ने कुरालाई पूर्वाधारका रुपमा लिनु पर्दछ । यसै सन्दर्भममा विभिनन संघ संस्था र निकायबाट प्रकाशित अध्ययन

प्रतिवेदन र अनुसन्धान कृतिहरुको खोजि गरी यस विषयसँग सम्बन्धित रहेका निम्न अनुसारका अध्ययन प्रतिवेदन तथा लेखा तथा रचनाहरुको अध्ययन गर्ने क्रममा उक्त अध्ययनहरुको उद्देश्य अध्ययन विधि मुख्य र सुझावहरुको अध्ययन गरी समिक्षा गरिए पश्चात पूर्व किटान गरिएका सिद्धान्तहरुलाई यस शोधसँग एकाकार गर्न निम्न लिखित सिद्धान्तहरुलाई उल्लेख गरिएको छ ।

क) साक्षरता सम्बन्धित सिद्धान्त

८ सेप्टेम्वरलाई विश्व साक्षरता दिवसका रुपमा साक्षरताको विकाससम्बन्धि विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गरी मनाइन्छ । मानिस मात्रका लागि निरक्षरता प्रमुख वाधक तत्वका रुपमा रहेको महसुस गरी विश्वबाट निरक्षरता उन्मूलन गर्ने विभिन्न कार्यक्रमहरु सञ्चालित छन् । नेपालमा पनि साक्षरता सम्बन्धित विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालित छन् । तर पनि आधाजना निरक्षर छन । यस्तो अवस्थामा साक्षरताको महाव र आवश्यकता बोध गराउने कार्यक्रममाका रुपमा साक्षरता दिवश मनाउनु आवश्यक छ । प्रत्यक विद्यार्थीहरुलाई साक्षरताको यो वोध गराउनुका साथै व्यक्तिगत तथा सामुहिक रुपमा साक्षररता को यो महत्व वोध गराउर्नुका साथै व्यक्तिगत तथा सामुहिक रुपमा साक्षरता सम्बन्धित कार्यमा लाग्न उनीहरुलाई प्रोत्साहित गर्नुपर्दछ ।

पाठयक्रम विकास केन्दं द्वारा प्रकाशित पाठयसामाग्री अनुसार विद्यालय र अभिभावक बिच राम्रो सम्पर्क कायम नभएसम्म कुनै पनि बालबालिकाको उन्नति वा अवनतिको कारण पत्ता लागन सक्दैन । प्रत्यक सामुदायिक विद्यालयको सत्रको आखिरी सम्म पारी वर्षको एकपटक अभिभावक दिवस मनाउनुपर्दछ । सो दिवसमा अनिवार्य अभिभावकलाई उपस्थित गराउने परम्परा कायम गराउनुपर्दछ । विद्यालयमा अभिभावकहरु उपस्थित भएपछि बालकहरुको प्रगति विवरण अभिभावक समक्ष राखि कक्षा शिक्षकको प्रतिनिधित्वमा आवश्यक छलफल र सरसल्लाह गरी विद्यालयले आफले दिने सूविधा अभिभावकलाई बुझाई दिनुपर्दछ । अभिभावकले सबै कुरा बुझने प्रयत्न गरी विधालयलाई विकास को बारेमा डोऱ्याउन सकिने उपायहरु बताइदिनुपर्दछ ।

ख. अधिकारको सिद्धान्त

शिक्षक मासिक पत्रिका २०७० अनुसार मानिसका अधिकारप्रतिको अद्धानता तीप्रतिको उदासीनता वा तिनको अनादर सार्वजानिक विपदा र सरकारहरु भ्रष्ट हुनुको एक मात्र कारण हो भन्ने स्वीकार गर्दै फ्रान्सेली जनताका प्रतिनिधिहरुले मानिसका नैसर्गिक अहस्तान्तरणीय एवम् पवित्र

अधिकारहरु स्पष्ट रुपमा घोषित गर्ने निर्णय गरेका छन् । यो राष्ट्रिय सभा इश्वरको सान्निध्य तथा प्रेरणामा, मानिस र नागरिकका अधिकारलाई स्वीकार गर्दै निम्न घोषणा गरिएको छ ।

क) अधिकारलाई नैसर्गिक, अहस्तान्तरणीय र पवित्र भनिएको छ ।

ख) अधिकारलाई खोस्न वा त्यागन सक्दैन ।

ग) मानिसका अधिकार प्राकृतिक गुण हुन जसलाई नकार्न सक्दैन ।

घ) मानिसहरुमाथि आधारभुत आधारमा मात्र शासन हुन्छ ।

माथि उल्लेखित अधिकारको सिद्धान्त विद्यालयको सरोकारवालाहरुको पहूँच सम्बन्धमा आकार्षित हुने देखिन्छ । किनकि विद्यालयमा मानिसहरुको अधिकार स्थापित भए मात्र सबै पहुँच र सहकार्य स्थापित हुन्छ र विद्यालय को गुणात्मक शिक्षा तथा चौतर्फि विकासमा प्रभावकारी हुने हुन्छ अन्यथा भएमा विद्यालयको व्यवस्थापन तथा अपेक्षाकृत जनशक्ति उत्पादनमा प्रभावकारीता आउँदैन जसको कारण विद्यालयको उदोगति तर्फ धर्कलिने सक्ने हुन्छ ।

२.३. पुनरावलोकनको उपादेयता

यस शोधमा प्रयोग गरिएका सहित्य र सैद्धान्तिक खाकाले यस शोधकार्यका लागि सहि मार्ग निर्देशन गर्नुको साथै निश्चित सिद्धान्त र तथ्यहरु प्रदान गर्न साधन पुऱ्याएको छ भने अध्ययनका क्रममा बृहत विषयवस्तु नसमेटिइन र विषय अन्तर हुन नपुगोस भनी शोधलाई विषयान्तर हुनबाट बचाँउदै शोधलाई व्यवस्थित, संगठित, उद्देश्य मूल्क बनाउन मद्दत पुऱ्याउनका साथै निष्कर्षमा पुऱ्याउन आवश्यक तथ्याकहरु एवम् सूचनाहरु पनि उपलब्ध गराई सौद्धान्तिक विचलन हुनबोट जोगाउन सहयोग पुऱ्याएको छ ।

परिच्छेदः तीन
अध्ययन विधि

कुनैपनि अध्ययन कार्य सम्पन्न गर्नको लागि विषय वस्तुको प्रकृति अनुसार उद्देश्य प्राप्त हुने गरी विभिन्न वा उपायहरु अबलम्वन गर्नुलाई अध्ययन विधि भनिन्छ । अध्ययनलाई उद्देश्य प्राप्तिको चरणसम्म पुऱ्याउनमा विधिको अहम भुमिका रहेको हुन्छ । यस शोध अध्ययनलाई तथ्यांक परक ढङ्गले अध्ययन सम्पन्न गर्नका लागि निम्नलिखित विधि र साधनहरु प्रयोग गरी शोधलाई तार्किक निष्कर्षमा पुऱ्याइएको छ ।

३.१ अनुसन्धान ढाँचा

कुनै पनि अध्ययन अनुसन्धानको लागि निश्चित योजना र रागनितिको आवश्यक्ता पर्दछ । अनुसन्धानको लागि तयार पारिने वृहत योजना तथा राणनिति नै अनुसन्धान ढाँचा हो । संकलित सूचनालाई गुणात्मक रुपमा विष्लेषण र व्याख्या गरिएको छ । त्यसैले यस शोध अध्ययन मिश्रित ढाँचामा सम्पन्न गरिएको छ । अनुसन्धान प्राप्त संकलित सूचनालाई व्याख्या र विष्लेषका लागि निम्नानुसारको गुणात्मक ढाँचामा गरिएको छ ।

तालिका १

अनुसन्धान खाँका

उद्देश्य	साधन	उत्तरदाता	प्राथमिकता को पत्र
१) सामुदायिक विद्यालय वि.व्य.स. गठन र वर्तमान अभ्यासको विश्लेषण गर्ने	प्रश्नावली अनतवार्ता	प्र.अ. शिक्षक अभिभावक, विद्यार्थी विद्यालय निरिक्षक वि.व्य.स. अध्यक्ष	गठन प्रकृयाको अभ्यास र वर्तमान को विश्लेषण गर्नु
२. विद्यालयको व्यवस्थापनमा प्र.अ.को भूमिका प्रति सरोकारवालाहरुको धारणा पत्ता लगाउनु र	प्रश्नावली अन्तवार्ता	शिक्षक, अभिभावक वि.व्य.स. अध्यक्ष वि.नि.प्र.अ. विद्यार्थी	सरोकारवालाहरुको धारणा बुझ्ने

३) सामुदायिक विद्यालयमा शिक्षक नियम्ति ले विद्यालय व्यवस्थापनमा पारेको प्रभाव र विश्लेषण गर्ने	प्रश्नावली अन्तवार्ता लक्ष्ति समूह छलफल निर्देशिका	प्र.अ. शिक्षक विद्यार्थी अभिभावक वि.व्य.स. अध्यक्ष र वि.नि.	प्रभाव विश्लेषण गर्ने र समस्या सामाधानका उपायहरु पहिल्याउनु

३.२. तथ्याङ्क संकलनका श्रोतहरु

यस शोधकार्यलाई पुर्णता दिन निम्नलिखित दुई प्रकारका तथ्याकंका श्रोतहरुबाट तथ्याकंहरु सङ्कलन गरिएको छ ।

३.२.१. प्राथमिक स्रोतः-

प्राथमिक स्रोत अन्तर्गत नमुना छनौट गरिएको विद्यालयमा गई त्यहाँ अध्यापन गर्ने प्र.अ. शिक्षक नमुना छनौटन परेका विद्यार्थी अभिभावक, वि.व्य.स. पदाधिकारी समबन्धित विद्यालय निरिक्षक, क्षोत्त व्यक्ति आदीलाई सोधिएको प्रश्नावली अन्तवार्ता र प्रत्यक्ष अवलोकनबाट प्राथमिक तथ्याकं संकलन गरिएको छ ।

३.२.२. द्वितीय स्रोत :-

द्वितीय स्रोत अन्तर्गत सम्मपर्क कक्षा १ देखि १० सम्मको कक्षागत औसत नतिजा उपलब्धि विद्यालयको वि.व्य.स. को पदाधिकारीहरु अभिलेख, शिक्षक नियुक्ति प्रकृयाको अभिलेख प्र.अ. हरुको अभिलेख, सम्बन्धित विद्यालयका शिक्षकहरुको रेकर्ड, विधार्थी रेकर्ड, अध्ययन सँग सम्बन्धित विभिन्न अध्ययनहरु, शिक्षक पत्रिका, पाठयपुस्तक, शिक्षा ऐन तथा नियमावलीका पुस्तकहरु आदीको प्रंयोग गरी द्वितीय तथ्यकं संकलन गरिएको छ ।

३.३. जनसंख्या र नमुना छनौटः-

सिरहा जिल्लाका ४५४ विद्यालयहरुमध्ये तथ्यांक संकलनका लागि बस्तीपुर स्रोत केन्द्र अर्न्तगत रहेका ३० विद्यालयहरु मध्ये एउटा मा.वि. र ३ वटा प्रा.वि. मध्येबाट श्री सगरमाथा मा.वि. ढोढना, श्री राजदेवी प्रा.वि. ढोढना, श्री प्रा.वि. बानो, श्री वावासन्यासी प्रा.वि. सोभापुर गरी जम्मा ४ वटा छनौट गरिएको छ उक्त विद्यालयको छनौट गर्दा उद्देश्यहरुपुर्ण नमुना छनौट विधिलाई अपनाइएको थियो भने त्यहि विधालयको प्र.अ. शिक्षक, अभिभावक, वि.व्य.स. अध्यक्ष

विद्यार्थी र वि.नि. तथा स्रोत व्यक्ति मुख्य उत्तरदाताका रुपमा रहेका छन् । साथै जनसंख्या र नमुनालाई निम्नानुसार गरिएको थियो ।

३.३.१. सामुदायिक विद्यालयमा वि.व्य.स. को गठन ।

गठनमा परेका सम्पुर्ण विद्यालयको वि.व्य.स. पदाधिकारीलाई नामावली मनुनाको रुपमा लिइ सुचना संकलन गरिएको थियो जसको नामवली अनुसुची ४ मा दिइएको छ ।

३.३.२. विद्यालयमा प्र.अ. को भुमिकाः

छनौटमा परेको सम्पुर्ण विद्यालयका प्रधानाध्यापकलाई नमुनाको रुपमा लिई उनिहरुको विद्यालयप्रतिको भुमिका संकलन गरी राय सामान्य सम्भावनायुक्त विधि अपनाइएको थियो । जसको नामवली अनुसूची ५ मा दिइएको छ ।

३.३.३. शिक्षकको छनौटः

छनौटमा परेका सम्पुर्ण विद्यालयहरु मध्यबाट १ जाना शिक्षक पर्ने गरी जम्मा ४ जना शिक्षकलाई छनौट गरिएको छ । यसरी छनौट गरिएको थियो । छनौटमा परेका शिक्षकको नमावली अनुसूची ६ मा दिएको छ ।

३.३.४. अभिभावकको छनौटः

छनौटमा परेका विद्यार्थीहरुका अभिभावकहरुलाई सामान्य सम्भावनायुक्त विधिवाट ५ जनालाई छनौट गरिएको जसको नामावली अनुसूची नं. ७ मा दिइएको छ ।

३.३.५. विद्यार्थीको छनौट :

छनौटमा परेका प्रत्यक विद्यालयबाट छात्र र छात्रा गरी सामान्य सम्भावना युक्तविधिबाट जम्मा १० जाना विद्यार्थी छनौट गरिएको छ । जसको नामवली अनुसूची नं. ८ मा दिइएको छ ।

३.३.६. श्रोत व्यक्तिको छनौट

छनौट गरिएको विद्यायहरु एउटै श्रोत केन्द्र अन्तर्गत वस्तीपुर गा.वि.स. को वस्तीपुर केन्द्र हुनाले श्रोत व्यक्तिलाई नै उत्तरदात्ताको रुपमा छनौट गरिएको छ। जसको नामवली अनुसूची २ मा दिइएको छ। अध्ययनका लागि लिइएका जनसंख्याको नमुनालाई निम्नाअनसार देखाइएको छ।

तलिका २

नमुना छनौट संख्या २ ढाँचा

क.स.	विद्यालय	प्र.अ.	शिक्षक	वि.व्य.स.		अभिभावक	श्रोत	विद्यार्थी	
				अध्यक्ष	सदस्य		व्यक्ति	छात्र	छात्रा
१	श्री सगरमाथा मा.वि. ढोढना, बिरनगर	१	१	१	१	२	१	२	२
२.	श्री राजदेवि प्रा.वि ढोढना	१	१	१	१	२	१	२	२
३.	श्री खुट्टी प्रा.वि. बानो	१	१	१	१	२	१	२	२
४.	श्रीवावास्नयासी प्रा.वि.शोभापुर	१	१	१	१	२	१	२	२
	जम्मा	४	४	४	४	८	४	८	८

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७०

३.४. तथ्यांक संकलनका साधनहरु :

यस अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने तथ्यांक संकलन गर्ने हेतुले निम्नलिखित साधानहरुलाई प्रयोगमा ल्याइएको छ।

क) सर्वेक्षण फारम :

यस अध्ययनको शिलशिलामा द्वितीय तथ्यांक संकलन गर्ने क्रममा विद्यालय अभिभावकको नामवली, विद्यार्थीको नामावली, अभिलेख र शिक्षक विवरण फारम अध्ययन गरिएको छ। जसलाई अनुसूची ३, ९ र १० मा दिइएको छ।

ख) प्रश्नावली:

सामुदायिक विद्यालयबाट सरोकारवालाहरुको पहुँच र सहकार्य एक अध्ययन गर्न प्रश्नवली तयार गरी वि.व्य. स. पदाधिकारी, शिक्षका अभिभावक प्र.अ.वि.नि. श्रोत व्यक्ति को धारणा संकलन गरिएको छ। प्रश्नावलीको नमुना अनुसूची १,२,३,४ र ५ मा दिएको छ।

ग) अन्तवार्ता :

सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहुँच र सहकार्य सम्बन्धितमा कस्तो प्रभाव पारेको छ विधार्थी. वि.व्य.स. पदाधिकारी वि.नि.र श्रोत त्यति सँग अन्तवार्ता लिएको छ।

घ) अवलोकन फारम :

सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको सहभागिता र सहकार्यको एक अध्ययन सम्बन्धि पत्ता लगाउन अवलोकन फारम प्रयोग गरिएको छ। जसको नमुना अनुसूची १ मा दिएको छ।

ङ) दस्तावेजको अध्ययन :

सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको सहभागिता र सहकार्यको लागि विभिन्न दसतावेजहरुको अध्ययन गरिएको छ।

३.५. साधनको वैधता र विश्वसनीयता:

नमुनामा परेका शिक्षक प्र.अ. वि.व्य.स. पदाधिकारी, अभिभावक को लागि छुटैछुटै पश्नावली तयार परिएको थियो। साथै सर्वेक्षण फारम र अवलोकन फारमको खाका निर्माण गरी शोध विदेशिकका अनुसार अन्तिम रुप दिइएकोले बैध र विश्वनीय छन् भन्ने उम्याइरहेको छ।

परिच्छेदः चार

तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण

सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहुँच र सहकार्यको प्रभावको एक अध्ययन सम्बन्धि समस्याहरुको पहिचा री ती समस्या सामाधानका उपायहरु पत्ता लगाउने अभिप्राय ले यो शोध अध्ययन गरिएको हो । यस शोध कार्यमा प्राप्त तथ्याकलाई विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहुँच तथा सहकार्य को लागि वि.व्य.स. को गठन प्रक्रियाको व्यवस्था र वर्तमान अभ्यास गठन प्रकृयाले विद्यालय व्यवस्थापन तथा सरोकारवालाहरुको पहुँच मा पारेको प्रभावले शैक्षिक उपलब्धिको तुलना विद्यालय पहुँच मा सरोकारवालाहरुको भुमिका, धारणा र विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहुँच र सहकार्यमा समस्या र समस्या सामाधान तथा उपाय को बारेमा व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ ।

४.१. सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको सहभागिता र सहकार्य प्रभावको वर्तमान अभ्यास

बालबालिकालाई शिक्षा दिवस गर्ने महत्वपुर्ण निकाय विद्यालय हो । विद्यालय औपचारिकरुपमा निर्धारित विषयवस्तु र सिकाई प्रदान गर्ने संख्या हो । विद्यालय समाज र विद्यार्थीबाट औपचारिक तथा अनौपचारिक रुपमा सिकाई भइरहेको हुन्छ । त्यसैले विद्यालय र समुदाय सम्बन्धबाट बालबालिकाले शिक्षा प्राप्त गर्ने हुनाले विद्यालय र समुदाय अन्तसम्बन्ध बलियो । रहनुपर्दछ विद्यालय समुदायमा सञ्चालित हुन्छ । विद्यालयले समुदायको चाहना तथा आवश्यकतालाई परिपुर्ति गर्नुपर्दछ समुदायले चाहेअनुसार शिक्षा प्रदान गरेर विद्यालयले समुदायलाई सहयोग गर्न सक्छ । समुदायको विद्यालय र समुदायको सूसम्बन्धमा विद्यालयको प्रगति धेरै मात्रामा निर्भर गर्दछ । त्यसैगरी यो सूसम्बन्धले समुदायले विकासमा पनि सहयोग पुऱ्याउँछ । त्यसैले विधालय र समुदायको सम्बन्धलाई विकासित गरी जिवन्तता प्रदान गरिनु आवश्यक छ । यसका लागि विद्यालय अर्थात प्रधानध्यापक, शिक्षक,अभिभावक विद्यालय व्यवस्थापन समितिको महत्वपुर्ण भुमिका हुन्छ ।

बर्तमान शिक्षा ऐन २०२८ र शिक्षा नियमावली २०५९ छैठौँ संशोधन २०६७।१०।०९ सहित ले सामुदायिक विद्यालय रेख देख तथा व्यवस्थापनको लागि विद्यालय व्यवस्थापन समितिको गठन गरी विद्यालय सञ्चालन गर्ने भन्ने व्यवस्थालाई औल्याइएको छ । उक्त व्यवस्थाअनुसार व्यवस्थापन

समितिको अध्यक्षकता सदस्य छनौट सम्बन्धि व्यवस्थापन निम्न अनुसार हुनेछन् । सामुदायिक विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष र सदस्यहरु छनौट गर्ने प्रयोजनाका लागि शैक्षिकसत्र शुरु भएको तीस दिनभित्र कम्तीमा साल दिनको सुचना दिई अभिभावको भेला गराउनुपर्नेछ । निर्धारित पदावधि समाप्त भएको कारण अध्यक्ष वा सदस्य छनौट गर्ने प्रयोजनाको लागि त्यसरी अध्यक्ष वा सदस्यको पदावधि समाप्त हुनुभन्दा कम्तीमा तीस दिन अगावै र अन्य अवस्थामा अध्यक्ष वा सदस्यको पद रिक्त भएमा पदपुर्ति गर्नको लागि त्यसरी रिक्त भएको पन्ध्र दिनभित्र अभिभावकहरुको भेला गराउनु पर्नेछ । अभिभावक भेला गराउनु तीन दिनअघि अभिभावको विद्यालयमा सार्बजानिक गर्नुपर्नेछ । अध्यक्ष वा सदस्य छनौट गर्ने सम्बन्धमा अभिभावकलाई सहयोग गर्नको लागि सम्बन्धित निरोक्षक वा निज उपलब्ध नभएमा जिल्ला शिक्षा कार्यलयले खटाएको अधिकृतको संयोजकखमा प्रधानाध्यापक, श्रोत त्यास्ते र स्थानीय निकायको प्रतिनित्व रहेको चार सदस्य छनौट समिति गठन गर्नेछ । व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष र सदस्यहरुको छनौट सम्बन्धी अन्य कार्यविधि जिल्ला समितिले तोके बमोजिम हुनेछ ।

सरकारी अनुदानमा सञ्चालित विधालयलाई सामुदायिक विद्यालयको रुपमा बुझनुपर्दछ । यस्ता विद्यालयहरु पुर्णरुपमा सरकारको व्यवस्थपन। आर्थिक स्रोत परिचालन, सुपरिवेक्षण तथा नियणत्रणमा सञ्चालित हुने गर्दछन् । शिक्षकको व्यवस्थापना सरकारबाट हुन्छ । पाठयक्रम तथा पाठयपुस्तकको व्यवस्थापन पनि सरकारले नै गर्दछ । सामुदायमा सञ्चालित विद्यालयहरुमा विद्यालयको व्यवस्थापन सरकारको हस्तक्षेप र शिक्षा नियमावली २०५९ परिछेद ६ को देखि उपदफा (४) बमोजिम सामुदायिक विद्यालयको व्यवस्थापन समितिको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछ । विद्यालयको सञ्चालनको लागि प्राप्त साधन र स्रोतको परिचालन गर्ने विद्यालयको चल अचल सम्पत्तिको लगत राख्ने, राख्न लगाउने र सुरक्षा गर्ने । विद्यालयको शैक्षिक, भौतिक तथा आर्थिक तथ्यांक र निवरण अध्यावधिक गराई राख्ने । विद्यालयको वार्षिक बजेट स्वीकृत गर्ने र त्यसको जानकारी गाँउ शिक्षा समिति र जिल्ला शिक्षा कार्यालयलाई दिने विद्यालयमा स्वच्छ शैक्षिक वातावरण कायम राख्न राजनैतिक, धार्मिक वा साम्प्रदायिक भावनाको आधारमा विद्यालयको वातावरण धमिल्याउन नदिने । जिल्ला शिक्षा कार्यालयबाट खादिएको शिक्षकलाई हाजिर गराई काममा लगाउने । जिल्ला शिक्षा कार्यालयले तोकेको लेखापरीक्षकबाट विधालयको वार्षिक लेखा परीक्षण गराउने । लेखापरीक्षकको प्रतिवेदन अनुसार तत्काल आवश्यक कारवाही गर्ने र त्यसको प्रतिवेदन जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा पेश गर्ने । जिल्ला शिक्षा समिति र जिल्ला शिक्षा कार्यालयले दिएको आदेश निर्देशनहरुको पालना गर्ने ।

तालिका-३

विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बेठक सम्बन्धी कार्यविधि :

शिक्षा नियमावली २०५९ को परिच्छेद को उपनियम (२) बमोजिम सामुदायिक विद्यालयमा व्यवस्थापन समितिको बेठक सम्बन्धी कार्यविधि निम्न बमोजिको हुनेछ : व्यवस्थापन समितिको बैठक दुई महिनामा कम्तीमा एकपटक बस्नेछ। व्यवस्थापन समितिको बैठक सो समितिको अध्यक्षको निर्देशनमा सदस्य सचिवले बोलाउनेछ। अनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि व्यवस्थापन समितिका एक तिहाई सदस्यले लिखित अनुरोध गरेमा व्यवस्थापन समितिको सदस्य सचिवले जहिलेसुकै पनि व्यवस्थापन समितिको बैठक बोलाउनुपर्नेछ। व्यवस्थापन समितिको बैठकमा छलफल हुने विषयसूची सदस्य सचिवले साधारण तीन दिन अगावै सदस्यहरुलाई दिनुपर्नेछ। व्यवस्थापन समितिमा तत्काल कायम रहेका पचास प्रतिशतभन्दा बढि सदस्यहरु उपस्थित भएमा व्यवस्थापन समितिको बैठकका लागि गणपुरक संख्या पुगेको मानिनेछ। व्यवस्थापन समितिको बैठकको अध्यक्षयता सबै समितिको अध्यक्षले गर्ने छ र निजको अनुपस्थितिमा बैठकमा उपस्थित सदस्यहरुले आफुहरु मध्ये बाट छानेको सदस्यले बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ। व्यवस्थापन समितिको बैठकमा बहुम्तको राय मान्य हुनेछ र मतवरावर भएमा बैठकको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले निर्णायक मत दिन सक्नेछ। व्यवस्थापन समितिको बैठक सम्बन्धि अन्य कार्यविधि व्यवस्थापन समिति आफुले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ।

माथि उल्लेखित भनाईहरुको विश्लेषण गर्दा सामुदायिक विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन, रेख देख तथा सञ्चालनको लागि गरिने अभ्यासको लागि गठन हुने विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठकसम्बन्धि कार्यविधि अनुसार विद्यालय वि.व्य.स. को अध्यक्ष लगायत अन्य सदस्यहरुको महत्व पनि दर्शाइएको छ।

तालिका-४

४.२. सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको सहभागिता र सहकार्य प्रभावको वर्तमान अवस्था

क्र.स.	सरोकारवालाहरुको प्रतिकृया	शिक्षक	अभिभावक	वि.नि.	प्र.अ.
१	शिक्षा ऐन तथा नियमावलिका	२	३	२	३
२.	राजनैतिक शक्तिको आधरमा	४	४	२	२
३.	चुनावको आधारमा	३	२	१	

स्रोतः स्थलगत सर्वेक्षण २०७०

माथिको तालिकालाई विश्लेषण गर्दा के स्पष्ट हुन्छ भने वर्तमान अवस्थामा वि.व्य.स. को गठन कसरी भइरहेको छ भन्ने वारेमा सरोकारवावाहरु सँग प्रतिकृयालिदा शिक्षा ऐन तथा नियमावलिको आधारमा छ जाना शिक्ष मध्य २ जना ८ जाना अभिभावक मध्य ३ जाना दुई जाना वि.नि. मध्य २ वै जाना ४ जाना प्र.अ. मध्ये ३ जना रहेको छ । राजनैतिक शक्तिको आधारमा वि.व्य.स. को गठन भइरहेको छ भन्नेमा ६ जना शिक्षक मध्य ४ जना ८ जना अभिभावक मध्ये ४ जाना ३ वि.स. मध्ये २ जाना ४ जाना प्र.अ. मध्ये २ जाना रहेका छन् । त्यसैगरी चुनावको आधारमा वि.व्य.स. को गठन हुन्छ भन्ने ८ जाना शिक्षक मा ३ जाना, १० जाना अभिभावक मध्ये २ जाना २ जाना वि.नि. मध्ये १ जाना र ४ जना प्र.अ. मध्ये १ जना रहेका छन् ।

तालिका-५

४.३. सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको सहकार्य र प्रभावको वर्तमान अभ्यास

अनुसूचि ११ को विश्लेषण गर्दा सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहुँचको लागि विद्यालय व्यवस्थापन सामित गठन भएको हुँदा विद्यालय व्यवस्थापनको लागि विद्यालयमा योग्य र सक्षम समिति गठन भएको छ कि छैन भनेर बुझदा ५ जाना शिक्षक मध्य १ जानाले योग्य र सक्षम समिति गठन हुने गरेको बताए, १० जाना अभिभावक मध्ये २ जाना अभिभावक तथा समाजसेविले सक्षम र योग्य गठन हुने बताए, २ जाना श्रोत व्यक्ति मध्ये २ वै जानाले सक्षम र योग्य समिति गढन नहुने बताए, ६ जाना वि.व्य.स. पदाधिकारी मध्य ५ जाना योग्य र सक्षम हुने बताए र १० जाना विद्यार्थी मध्य ३ जानाले योग्य र सक्षम समिति गठन हुने बताए त्यसैगरी वि.व्य.स. गठन गर्दा राजनिति हावि भएको छ कि छैन भनेर जानकारी लिँदा ८ जना शिक्षक मध्य ५ जनाले नै राजनिति हावि भएको वताए, ८ जाना अभिभावक र साजसेवि मध्ये ३ जानाले राजनिति हावि भएको बताए ९ जना वि.व्य.स. का पदाधिकारी मध्य ४ जानाले राजनैतिक हावि भएको बताए, त्यसैगरी विद्यालयम व्य.स. को गठन ले विद्यालयमा सकारात्मक प्रभाव परेको छ कि छैन भन्दा परेको बताए, १० जना अभिभावकर समाजसेवि मध्ये १० जानाले नै साकारात्मक प्रभाव परेको बताए, ९ जाना विद्यालय व्यवस्थापन पदाधिकारी मध्ये ९ जानाले नै सकारात्मक प्रभाव परेको बताए । ११ जना विद्यार्थी मध्य ७ जानाले साकारात्मक प्रभाव परेको बाताए । त्यसैगरी विधालय र सरोकारवालाहरु बिच राम्रो सम्बन्ध कायम भएको छ कि छैन भन्ने धारणा बुझदा १० जाना शिक्षक मध्ये ८ जनाले राम्रो सम्बन्ध बताए, ११ जना अभिभावक २ साजसेवि विध बुझदा ६ जानाले राम्रो सम्बन्ध भएको बताए, ३ जाना श्रोत व्यक्ति विच बुझदा १ जानाको राम्रो सम्बन्ध

भाको बताए १४ जना विद्यार्थी मध्ये ९ जाना ले राम्रो सम्बन्ध भएको बताए विद्यालय र वि.व्य.स. को सहकार्य भएको छ कि छैन भनेर धारणा बुझदा, ९ जाना शिक्षक मध्ये ८ जानाले सहकार्य भएको बताए, ११ जाना अभिभावक र समाजसेवि मध्ये १० जानाले सहकार्य भएको बताए, २ जाना श्रोत व्यक्ति मध्य १ जानाले सहकार्य भएको बताए, ५ जाना वि.व्य.स. पदाधिकारी मध्य ३ जानाले सहकार्य भएको बताए । ११ जना विद्यार्थीहरु मध्ये ९ जानाले सहकार्य भएको बताए । त्यसै गरी सामुदायिक विधालयमा भौतिक सुधार भएको ६ कि छैन भनेर धारणा बझदा १० जाना शिक्षक मध्ये ६ जाना ले भौतिक सूधार भएको बताए, ११ जाना अभिभावक र समाजसेवि मध्ये ९ जानाले नै भैतिक सूधार भएको बताए । ७ जाना वि.व्य. समिति पदाधिकारी मध्ये ६ जानाले भौतिक सूधार भएको बताए । ९ जाना वि.व्य. समिति पदाधिकारी मध्ये ६ जानाले भैतिक सूधार भएको बताए, १२ जाना विद्यार्थी मध्ये ५ जानाले भौतिक सूधार बताए, त्यसैगरी विद्यालयको शैक्षिक बातावरण सूधार भएको छ कि छैन भनेरा धारणा बुझदा ८ जाना शिषक मध्ये ८ जानालै नै शैक्षिक सूधार भएको बताए ९ जाना अभिभावक र समाजसेवि मध्ये ३ जानाले शैक्षिक सूधार भएको, २ श्रोत व्यक्ति मध्ये १ ले शैक्षिक सूधार भएको, ५ जाना वि.व्य.स. को पदाधिकारी मध्ये ३ जनाले चुस्त र दुरुस्त भएको छ कि छैन भनेर धारणा बुझदा ११ जाना शिक्षक मध्ये ९ जानाले चुस्त र दुरुस्त भएको बताए । ११ जाना अभिभावक र समाजसेवि मध्ये ६ जानाले चुस्त र दुरुस्त भएको बताए । २ श्रोत व्यक्ति मध्ये १ चुस्त र दुरुस्त भएको बताए, ७ जाना वि.व्य.स. पदाधिकारी मध्ये ४ जानाले चुस्त र दुरुस्त भएको बताए, १० जाना विद्यार्थी मध्य ५ जानाले चुस्त र दुरुस्त भएको बताए ।

कुनै पनि समुदायमा प्रञ्चालित सामुदायिक विद्यालयमा भैतिक, आर्थिक, नैतिक, चारित्रिक र शैक्षिक विकासको लागि विद्यालयमा सवसाधारण सनता तथा आम जनसमुदायको पहुँचको लागि प्रजातन्त्रको पुर्नवाहलो पश्चात शिक्षा नियमावली २०५९ अनुसार वि.व्य.स. को गठन गरी विद्यालयको उन्नति तथा विकासको लागि प्रकृया को थालनि भएतापनि विद्यालयको सम्पुर्ण प्रकृयाबाट आम जनमानसमा चाहे अनुसारका नतिजा नआउनु तथा गुणस्तरीय शिक्षा बाट बञ्चित रहनु भनेको शिक्षामा सरकारले गरेको लगानी बालुवामा पानी हाले जस्तो भएको देखिएको छ विद्यालयको वातावरण, शान्त र अनुशासित र उत्पानमुलक बनाउनको लागि दरिलो वि.व्य.स. को गठन र सहकार्य बनाउन आवश्यक छ । नेपालको विद्यालयहरुमा वि.व्य.स. गठन हुँदा राजनैतिक हावि हुने तथा नातावाद कृपावादले वढि प्रभाव देखिन्छ ।

तालिका-६

४.४ छनौटमाच परेका विद्यालयको कक्षाको कक्षा १ देखि ५ सम्मको औषत उपलब्धि

अनुसूचि १२ विश्लेषण गर्दा छनौट परेका विद्यालयको कक्षा १ देखि ५ सम्मको औषत उपलब्धिले सामुदायिक विद्यालयहरुमा विद्यार्थीहरुको कक्षा पदोन्नतिको लागि विद्यालयले दिइने मूल्याङ्कन अर्न्तगत निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा नं. १ मा ाि स.मा. वि. ढोढना विरनगरको कक्षा १ देखि ५ सम्मको नतिजा औषत मध्यनजर गर्दै गर्दा सबभन्दा कक्षा २ को कक्षागत औषत उपलब्धि उतम देखिन्छ भने कक्षा ४ को उपलब्धि कम भएको देखिन्छ । त्यसै गरी नं. २ मा श्री बाबा सन्यासी प्रा.वि. शोभापुरको। भने कक्षा २ को उपलब्धि कम देखिन्छ त्यसै गरी नं. ३ मा श्री राजदेवी प्रा.वि. ढोडनाको कक्षा १ देृखि ५ सम्मको नतिजा औषत उपलब्धि हेर्दा २ कक्षाको उतम देखिन्छ भने कक्षा ४ को औषत उपलब्धि कम देखिन्छ ।त्यसै गरी नं. ४ मा खुट्टी बानोको कक्षा १ देृखि ५ सम्मको कक्षागत औषत उपलब्धि हेर्दा ५ कक्षाको उतम देखिन्छ भने कक्षा २ को औषत उपलब्धि कम देखिन्छ । तालिकामा दिएको कक्षागत उपलब्धि अनुसार विद्यालयहरुमा विद्यार्थीहरुले ज्ञान प्राप्त भए नभएको मापन गर्न लिइने निर्णयात्मक मूल्याङ्कनबाट शिक्षकहरु स्पष्ट भई विद्यालयमा विद्यार्थीहरु उतिर्ण या अनुतिर्ण हुनुको कारण पता लगाई शिक्षण कार्य अझ प्रभावकारीमा जोड दिएको पाइन्छ ।

तलिका-७

४.५ विद्यालय व्यवस्थापनमा प्र.अ. को भुमिकाप्रति सरोकारवालाहरुको धारणा

क्र. सं.	सरोकारवालाहरुको धारणा	वि.व्य. स.	अभिभावक तथा समाजसेवि	प्र.अ.	श्रोत व्यक्ति	शिक्षक	विद्यार्थी
१.	विद्यालय कुशल नेतृत्व प्रदान गर्नुपर्ने	८	१०	४	२	५	१०
२.	राजनैतिक हस्तक्षेप बाट विद्यालयलाई अलग राख्न			४	१	४	११
३.	विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर कायम राख्न सृजनात्मक कार्य गर्न			३	१	५	१०
४.	गरीब तथा जेहेन्दार						

	विद्यार्थीको पहिचान गरी छात्रवृतिको व्यवस्था गर्ने			४	१	४	९
५.	शिक्षामा देखिएका समस्या सामाधान गर्ने	४		२	२	१	८
६.	विद्यार्थीले आर्थिक प्रशासनिक कार्यहरु पारदर्शी ढंगले राख्ने	३	८	३	१	५	९
७.	विद्यालयमा अनुशासन तथा गुणस्तरीय शैक्षिक वातावरण कायम राख्ने	४		२	१	४	१०
८.	शिक्षकलाई तलब तथा अन्य सुविधा को व्यवस्था मिलाउने			४	१	५	९
९.	विद्यालयलाई कुनै पनि प्रकारको हानि नोक्सानी हुन नदिने	६				४	७

स्रोत स्थगलगत सर्वेक्षण २०७०

माथिको तालिकालाई विश्लेषण गर्दा विद्यालयमा प्र.अ. ले कुशल नेतृत्व प्रदान गर्नु पने धारणामा प्रतिकया लिदा ४ जाना वि.व्य.स. पदाधिकारी मध्ये ८ जानाले प्र.अ. ले कुशल नेतृत्व प्रदान गर्नुपर्दछ भन्ने धारणा राखेको पाइयो त्यसैगरी विद्यालयलाई राजनैतिक हस्तक्षेपबाट विद्यालयलाई अलग राख्नुपर्दछ भन्ने धारणामा १० जना अभिभावक तथा समाज सेवि मध्ये १० जानाले नै राजनैतिक हस्तक्षेपबाट अलग राख्नुपर्छ भन्ने पाइयो, त्यसैगरि विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर कायम राख्न सृजनात्मक कार्य गर्ने भन्ने बारेमा श्रोत व्यक्ति सँग धारणा बुझदा २ जाना श्रोत व्यक्ति मध्ये २ जानाले नै सृजनात्मक कार्य गर्ने भन्ने पाइयो , त्यसैगरी शिक्षकलाई तलब भत्ता खुवाउने भन्ने वारेमा जाना शिक्षकलाई शिक्षको अन्य सुविधा उपलब्ध गराउने बारेमा धारण बुझदा ५ जानाले नै शिक्षकलाई सुविधा उपलब्ध गराउने धारणा पाइयो त्यसैगरी विद्यार्थीलाई कुनै पनि प्रकारको हानिनोक्सानी हुन नदिने भनने बारेमा १० जाना विद्यार्थी मध्ये १० जानाले नै हानिनोक्सानी हुन नदिने धारणा पाइयो यसबाट के प्रस्टहुन्छ भन्ने विद्यालय व्यवस्थापनमा प्र.अ. को भुमिकाप्रति सरोकारवालाहरुको धारणा बुझदा सन्तोषजनक भुमिका मात्र रहेको थाहा पाउन सकिन्छ ।

क) विद्यालय- व्यवस्थापनमा प्र.अ. को भुमिका सम्बन्धमा वि.व्य.स.को धारणा

विद्यालयमा कुशल नेतृत्व पदम गर्ने, राजनैतिक हस्तक्षेप हुनबाट विद्यालयलाई अल्ग राख्ने, सम्पुर्ण शिक्षक विद्यार्थीमा निष्पक्ष व्यवहार गर्ने, समुदाय सँगको सम्बन्ध सुमधुर गरिई विद्यालयको हरेक गतिविधिमा सामुदायको सरसल्लाह सहयोग, जुटाउनको साथै राय सुझावलाई आदम प्रदान गर्ने विद्यालयके शैक्षिक गुणस्तर कायम राख्न सृजानात्मक कार्यहरु गर्ने विद्यालयको आर्थिक प्रशासनिक कार्यहरु पारदर्शी ढंगले राख्ने, विद्यालयमा भए गरेका विभिन्न कार्यहरुको वा महत्वपुर्ण कामकारवाही सम्बन्धी अभिलेख अधावधिक गरिराख्ने विद्यालय विकास सम्बन्धि योजनाहरु निर्माण गर्ने विद्यालयमा अनुशासन तथा गुणस्तरीय शैक्षिक वातावरण कायम राख्ने कार्यहरु प्रधानाध्यापकबाट गरिनु पर्दछ ।

तालिका-८

४.६. शैक्षिक मुल्यांकन बारे अभिभावकको धारणा

क.सं.	विवरण	अभिभावकको धारणा		
		उत्तम	मध्यम	न्युन
१	निर्माणात्मक मुल्यांकन	४	३	६
२	निर्णयात्मक मुल्याकंन	५	३	२
३.	निदानात्मक मुल्याकंन	१	३	६

स्रोत स्थलगत सर्वेक्षण २०७०

मथिको तालिकामा उल्लेख गरिए अनुसार निर्माणत्मक मुल्याकंन सम्बन्धि अभिभावकको धारणा बुझदा १३ जना अभिभावक मध्य ४ जानाले उत्तम, ३ जनाले मध्यम र ६ जानाले न्युन भनने धारणा पाइयो । निर्णयात्मक मुल्याकनमा जानाले उत्तम ३ जनाले मध्यम र जनाले न्युन र निदानात्मक मुल्याकनमा १ जनाले उत्तम ३ जनाले मध्यम र ६ जनाले न्युन भन्ने धारणा पाइयो यसबाट के विश्लेषण गर्न सकिन्छ भने विद्यालयले सबैभन्दा बढि निर्णयात्मक मुल्याकंनमा जोड दिएको त्यसपछि निर्णात्मक मुल्याकनमा र निदनात्मक मुल्याकनमा विद्यालयको ६ जानै नदिएको देखिन्छ ।

तालिका-९

४.७ छनौटमा परेका विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरुको विवरण

अनुसूचि १३ मा दिइएको तालिका ९ को ४.७ को क, ख, ग र घ को विश्लेशण गर्दा छनौटमा परेका विद्यालयहरुमा स्थलगत सर्वेक्षण गरी विद्यालयहरुमा भएको अभिलेख अनुसार क्रमिक रुपमा छनौटमा परेका एउटा मा.वि. र ३ ओटा प्रा.वि.हरु जुन ढोडना गा.वि.स. अर्न्तगत पर्दछन् । अध्ययनको सिलशिलामा सम्बन्धि उपस्थित भई सरोकार बालाहरुको पहुँचको लागि शिक्षा ऐन अनुसार गठन भएको वि.व्य.स. पदाधिकारीहरुको नामावली क्रमैसँग जस्ताको त्यस्तै टिपोट गरी उल्लेख गरिउको छ । दिइएको पदाधिकारीहरुको जिम्मेवारी पद, ठेगाना र स्वमको मनोनयनको पदलाई प्रस्ट देखिन्छ विद्यालयमा मनोनयन हुने यी पदाधिकारीहरुबाट विद्यालयको विकासमा सरोकार वालाहरुको पहुँच र सहकारी जस्था अवधारण समेत नियमावलीले स्पष्ट निर्दिष्ट गरेको पाइन्छ ।

तालिका-१०

४.८ विद्यालय व्य.स. गठन र विद्यालय व्यवस्थापना का सम्बन्धमा सरोकारवालाहरुसँगको सहकार्य

क.स.	सरोवारवालाहरुको प्रतिकृया	वि.व्य.स	शिक्षक	ऋभिभावक	विद्यार्थी
१.	शिक्षा ऐन वेवस्था गर्नु	५	३	९	१०
२.	सरोकारवालाहरु र विद्यालय बिच सहकार्य गर्नु	५	४	६	९
३.	विद्यालयको आर्थिक तथा भैतिक पक्ष कमजोर छ	६	५	६	७
४.	प्रयजशो योग्य व्यक्तिहरुले शिक्षण पेशामा रुचि नदेखाउनु	१०	६	५	७
५.	शिक्षक, विद्यार्थी, प्र.अ. वि.व्य.उ. अभिभावक बिच तालमेल नहुनु	५	३	६	९
६.	विद्यालय सञ्चालनमा राजनैतिक होडबाजी चल्नु	४	५	६	७

स्रोतः स्थलगत सर्वेक्षण २०७०

माथिको तालिकालाई विश्लेषण गर्दा विद्यालय व्यवस्थापनका र सरोकारवालाहरु सँगको सहकार्य सम्बन्धित विभिनन पक्ष सँग धारणा लिदाँ शिक्षा वेवास्था गर्नु भन्ने बारेमा बुझदा १० जाना

वि.व्य.स. मध्ये ५ जानाले वेवास्था गरेको धारणा व्यक्त गरे त्यसैगरी विद्यालय बिच सहकार्य गर्नु भन्ने सबन्धमा ७ जाना शिक्षक मध्ये ७ जानाले सहगर्नु भन्ने धारणा त्यस्त गरे त्यसैगरी विद्यालयको आर्थिक तथा भैतिक पक्ष कमजोर हुनु भन्ने सम्बन्धमा १३ जाना अभिभावक मध्ये ९ जानाले भैतिक पक्ष कमजोर हुनु भन्ने धारणा व्यक्त गरे त्यसैगरी योग्य व्यक्ति शिक्षण पेशामा अभिरुचि नदेखाउनु भनि धारणा बुझदा १३ जाना विद्यार्थीमध्ये १० जानाले अभिरुचि नदेखाउनु भन्ने धारणा व्यक्त गरे त्यसैगरी शिक्षक विद्यार्थी अभिभाव वि.व्य.स. र प्र.अ. बिच तालमेल नहुनु भन्ने धारणा ७ जाना वि.व्य.स. का पदाधिकारी बिच बुझदा ५ जानाले तालमेल नहुने धारणा व्यक्त गरे, त्यसैगरी राजनैतिक होडवाजी चलनु भनने धारणा ५ जाना शिक्षकहरु सँग बुझदा प्राय जशो सबै शिक्षकले राजनैतिक होडवाजी चल्ने धारणा व्यक्त गर्दा यो बुभिन्छ कि सामुदायिक विद्यालय सञ्चालनमा राजनैतिक होडवाजीले गर्दा विद्यालय व्यवस्थापन र सहकार्यमा कार्य आएको देखिन्छ ।

तालिका ११

४.९ सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको सहभागिता र सहकार्य सम्बन्धि प्रभाव :

शिक्षा नियमावली २०५९ को छैठौ संसोधनमा सामुदायिक विद्यालयमा शैक्षिक सूधार र व्यवस्थापनको लागि अभिभावक को सहभागिता र विधालयबिचको सहकार्यको प्रंभाव पनि विधालय व्यवस्थापन समितिको गठन गर्ने ऐन मा प्रस्ट डल्लेख भएतापनि वर्तमान परिपेक्षमा अधिकांश विद्यालयहरुमा समिति गठन हुन सकेको छैन शिक्षा ऐन नियममा भएका व्यवस्थालाई केवल प्रकृयाक रुपमा मात्र सिमित राखि विद्यालयमा परम्परागत रुपमा नै व्यवस्थापन समिति छनौट गठन गर्ने र आफनो पक्षको समिति बनाउन राम्रो भन्दा पनि हाम्रो को पक्षमा केही टाढा बाढाले विद्यालय सञ्चालन को अभिारा लिने गरेको पाइन्छ । विभिन्न राजनैतिक परिवेश र प्रतिशोधनको कारण आफनो मान्छेलाई विद्यालयमा नोकरी दिलाउन भित्र-भित्रनै समितिको अध्यक्ष बन्न गृहकार्य गर्नै र राजनैतिक होडवाजी चलाई नेतृत्व आफनो पक्षमा सिर्जना गर्न पल्ल गर्ने खालका कृयाकलापहरु हुने गरेको नमुनामा छनौट परेका व्यक्तिहरुको भनाई रहेको पाइन्छ । विद्यालय सञ्चालनको लागि कतिपय कुराहरु ऐन नियमा समेत स्पष्ट वि.व्य.स. ले समेत हचुवाको भरमा र नातावद कृपावाद, आफत्तवाद जस्ता कुरालाई च्यापेर विद्यालय व्य.स.को गठन गर्ने परिवारी रहेको छ भने कुनै विद्यालयमा भौतिक पुर्वाकार र आर्थिक अभावको विद्यालय व्य.स.का अध्यक्ष बन्न पछि हटने गरेको पनि पाइन्छ । कतिपय सामुदायिक विद्यालयमा आफनो आकांक्ष पुरा र चाहेको

व्यक्तिलाई विद्यालय नियुक्ति गर्नको लागि विद्यालय व्य.स. को अध्यक्ष बन्न इच्छुक रहने पनि पाइएको छ । कतिपय विद्यालयमा राजनैतिक हस्तेक्षको कारणले विद्यालय व्य.स. को गठन प्रकृया शैक्षिक सँग भन्दा ढिलो हुने र सर्वसम्मतिको वातावरण नहुने ठाउँमा ऐन नियम अनुसार चुनावबाट पनि वि.व्य.स. को छनौट तथा गठन भएको पाइयो । ऐन नियम अनुसार वि.व्य.स. समयमै नै गठन भएका ठाँउमा विद्यालयको भौतिक, आर्थिक तथा शैक्षिक सूधार समेत भएको पाइयो ।

यसरी सौद्धान्तिक नियम कानुन एकातिर छ भने सबै नियम कानुन मानेर समस्याहरुलाई व्यवहारमा उतार्न अत्यन्त कठिन देखिन्छ । कुनै विद्यालयमा शिक्षा नियमावली अनुसार वि.व्य.स. को गठन हुँदापनि कतिपय कुराहरु नियममा नै अधुरो रहेको पाइन्छ । विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहुँच र सहकार्य को लागि वि.व्य.स. को गठन पश्चात ऐन, नियमअनुसार विद्यालयको प्रकृया अगाडी बढेपनि कतिपय विद्यालयहरुमा आपेक्षा गरे अनुसार जनशक्ति उत्पादन हुनसकिरहेको छैन भने विद्यालयहरुले नियममा उल्लेख भए अनरुप व्यवहारमा लागु गरिरहेको पाइदैन ।

तालिका-१२

४.१० छनौटमा परेका विद्यालयहरुको विद्यार्थी, शिक्षक, कर्मचारी र प्र.अ.को विवरण

क.स.	विद्यालय	विद्यार्थी संख्या	शिक्षक	कर्मचारी	हाल सम्म प्र.अ.
१.	श्री सागरमाथा माध्यमिक विद्यालय ढोढना विरनगर	६८०	१८	२	१०
२.	श्री राजदेवि प्रा.वि. ढोढना	२३५	५	१	२
३.	श्री खुट्टी प्रा.वि. बानो	१०१		१	४
४.	श्री बाबासन्यासी प्रा.वि. सोभापुर	१९१	४	१	१

स्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण २०७०

माथिको तालिकामा छनौटमा परेका विद्यालयहरुको विद्यार्थी, शिक्षक, कर्मचारी र प्र.अ. हाल सममको संख्या उल्लेख गरिएको छ । यो विवरण सामुदायिक विद्यालयमा भएको अभिलेखबाट स्थलगत सर्वेक्षण गरी जानकारी लिइएको हो ।

तालिका-१३

४.११ विद्यालयहरुको स्वम मुल्याङ्कनका सूचक र मापनका आधारमा माकुरोको जालो

अनुसूचि १४ चित्रबाट के विश्लेषण गर्न सकिन्छ भने सामुदायिक विद्यालयमा विद्यालय सुधार योजना अन्तर्गत विद्यालयको प्राङ्गनमा जि.शि.का. का प्रतिनिधि स्वयमको उपस्थितमा सरोकारवालाहरु सँगको सहकार्य मा विद्यालयको वर्तमान र भविष्यलाई लक्षित गरी विद्यालयको शैक्षिक तथा विद्यालय सुधार योजनाको लागि तयार पारिएको माकुरोको जालो ले विद्यालयको व्यवस्थापन, प्रभावकारिता, समावेसि, लैङ्गिक, स्वस्थ्य सुरक्षा, भौतिक पुर्वाधार, शिक्षण सिकाइ, मात्रिभाषा शिक्षा, समुदायको सहभागिता र बालबालिका परिवारको सम्बन्धमा के कति प्रतिशत भन्ने स्पष्ट अंकमा निर्देशित गर्दछ ।

माथिको तालिका १३ को क, ख, ग र घ मा क को खुट्टी प्रा.वि. बानोको। विद्यालयले आवश्यक्ताको पहिचान र प्राथमिक करण सम्बन्धि विवजरण समेत क्रमिक रुपमका प्रस्तुत गरिएको छ । त्यसै गरी तालिका नं. १३ को ख मा श्री सागरमाथा मा.वि. ढोढनाको माकुरोको जालो सम्बन्धमा बढी समावेसी ७७.७ प्रतिशत, विद्यालय व्यवस्थापनमा ७७.५ प्रतिशत, भावकारीता सम्बन्धि ६५ प्रतिशत, शिक्षामा लैङ्गिक ५६ प्रतिशत, शिक्षण सिकाई ४५ प्रतिशत, भौतिक अवस्था ४२.४ प्र्तिशत, समुदायको सहभागिता ३९.२८ प्रतिशत, स्वास्थ्य सुरक्षा र बचाउ ३८.८ प्रतिशत र मातृभाषा शिक्षण २८.५७ प्रतिशत रहेको छ । त्यसै गरी तालिका १३ को ग मा श्री बाबा सन्यासी प्रा.वि. सोभापुरको त्यसै गरी शिक्षामा लैङ्गिक पक्ष ५६.८१ प्रतिशत, प्रभावकारीता सम्बन्धि ५५ प्रतिशत, भौतिक पुर्वाधार ४४.३१ प्रतिशत, वालवालिका र परिवार सामुदायको सहभागिता ३५.७१ प्रतिशत, र मातृभाषा ३२.३४ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । त्यसै गरी तालिका नं. १३ को घ मा श्री राजदेवि प्रा.वि. ढोढनाको माकुरोको जालोमा सबभन्दा बढी स्वास्थ्य सुरक्षा र बचावट ६१.५ प्रतिशत, विद्यालय व्यवस्थापनमा ६१.२ प्रतिशत, शिक्षण सिकाई ४६.८ प्रतिशत, प्रभावकारीता सम्बन्धि ४६.६ प्रतिशत, समावेसी करणमा ४४.४ प्रतिशत, विद्यालयको भौतिक पुर्वाधार ४३.७ प्रतिशत, मातृभाषामा शिक्षण सिकाइ ३९.२ प्रतिशत, शिक्षामा लैङ्गिक पक्ष ३८.६ प्रतिशत र वालवालिका र परिवार ३५.७ रहेको देखिन्छ ।

४.१२ समस्या सामाधान तथा उपाय

समुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहुँच र सहकार्य प्रभावको अध्ययनका रुपमा छनौटमा परेका विद्यालयहरुको वि.व्य.स. पदाधिकारीहरु, अभिभावकहरु शिक्षक विद्यार्थीसँगको अन्तवार्ता पश्नावलीको माध्यमबाट विभिन्न सुझाव पाइएको छ। त्यसमा अधिकांश शिक्षक तथा अभिभावकले राजनैतिक र भौतिक पक्षको कमजोरी पक्षको धारणा छ। यस अन्तगत छनौट परेका विद्यालयहरुको अन्तवार्ता हुदा अधिकाशं को शिक्षक को सहकार्य सम्बन्ध धारणा बुझदा सतप्रतिशत धारणा सहकार्य गनुपर्छ भन्ने पाइएको छ।

परिच्छेद : पाँच

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाब

सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको सहभागिता र सहकार्याको प्रभावको अभ्ययन पत्ता लगाउन सिरहा जिल्लाको गा.वि.स. ढोढना गा.सि. मा छनौटमा परेका विद्यालयहरुमा सारेकारवालहरुको सहभागिता र सहकार्य कसरी भइरहेको छ र त्यसले सामुदायमा कस्तो प्रभाव पारेको छ भन्ने कुराको विश्लेषण गर्ने उद्देश्यले यो अध्ययन गरिएको थियो । ति उद्देश्यहरु प्राप्तिको लागि विभिन्न साधनहरुको प्रयोग गरिएको थियो । त्यसैले त्यस्ता साधनहरुको प्रयोगबाट संकलित सूचनाहरुको विश्लेषणद्वारा प्राप्त, प्राप्ति, निष्कर्ष एवं सुझावहरु निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१. प्राप्ति

यस अध्ययनको क्रममा विभिन्न साधनहरुको प्रयोग गरी प्राप्त गरिएका सूचना तथा तथ्याङ्कहरुको विश्लेषण र व्याख्याको आधारमा निम्नानुसारका प्राप्तिहरु पाइएका छन् ।

सामुदायिक विद्यालयकमा सारोकारवालाहरुको पहूँच र सहकार्यको लागी विद्यालय व्यवस्थापन समितिको गठन शिक्षा नियमावली अनुसार विद्यालयमा शिक्षक, विद्यार्थी, प्र.अ. अभिभावक सँग सहकार्य गर्ने तथा विद्यालयको व्यवस्थापन पारदर्शि ढँगबाट गर्नुपर्ने देखिएको छ । विद्यालयको भौतिक, आर्थिक, शैक्षिक तथा नैतिक पक्ष सूधारको लागि वँल्यमा व्यवस्थापन समितिको गठन निष्पक्ष, चस्त, पारदर्शि र विना राजनैतिक होडबाजि खाले हुनुपर्दछ । नियमावलिमा व्यवस्था भएको अनुसार अभिकाँश विद्यालयहरु वि.व्य.स. गठन भएतापनि काम कारवार्हा भने अलग तथा अपारदर्शि जस्तो देखिने गरेको छ ।

सामुदायिक विद्यालयमा अभिभावकको पहूँच र सहकार्य अलि जटिल भएको जस्तो हुँदा छनौटमा परेका विद्यालयको अवस्था अध्ययन गर्दा चारवटा विद्यालय नियमावलीको आधारमा सर्वसम्मत वि.व्य.स.को चयन भएतापनि २ वटा विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार अन्तर्गत विद्यँल्यको कम्पाउण्ड पर्याप्त देखिएतापनि २ वटा विद्यालयको विद्यँल्यको कम्पाउण्ड सानो भएको र ४ वटै विद्यालयले आफ्नो अभिभावक दिवश भव्य रुपमा सम्पनन गरेको पाइएन । विधालय व्य.स. को गठन प्रकृयाले हरेक क्षेत्र जस्तै आर्थिक, शैक्षिक, भौतिक व्यवस्थापन, अतिरिक्त क्रियाकलाप, शिक्षकको सम्बन्ध अभिभावकसँगको सम्बन्ध जस्ता कुरामा सकारात्मक र नाकारात्मक प्रभाव पार्ने भएकोले वि.व्य.स. ले राजनितक आडमा विद्यालयको अवस्था राम्रो भन्दा पनि हाम्रो शिक्षक नियुक्ति

कसरी गर्ने भन्ने सोचमा लाग्दा विद्यालयको सारा अवस्था नाजुक भई विद्यालयको हरेक क्षेत्रमा नाकारात्मक असर पुगेको पाइयो ।

वि. तथ श्रोत व्यक्तिको धारण अनुसार हरेक विद्यलयमा सरोकारवालाहरुको अधिकत्तम पहूँच र सहकार्यको लागि वि.व्य.स.को गठन गर्दा पदाधिकारीहरु सक्भर राजनैतिक पार्टीको सदस्य नरहेको पूर्वाहग्रह अनुसार काम नगर्ने खालको हुनुपर्ने विद्यालय व्यवस्थापन र विकासको लागि कुशल नेतृत्व प्रदान गर्ने, राजनैतिक हस्तक्षेपबाट विद्यालयलाई टाढा राख्ने, सम्पूर्ण अभिभावक, शिक्षक विद्यार्थीलार्य समान व्यवहार र सहकार्य गर्ने र विद्यालय विकास सम्बन्धि योजना बनाउन सक्ने धारण पाइयो ।

छनौटमा परेका विद्यालयहरुमा २ वटा विद्यालयमा विद्यालय वि.व्य.स.का पदाधिकारीहरु नपढेका पाइयो भने २ वटा विद्यालयहरुमा वि.व्य.स. का पदाधिकारीहरु पढेलेखेको पाइयो । त्यसैगरी छनौटमा परेका विद्यालयहरुमा २ वटा विद्यालयहरुमा प्रायजसो विद्यालय व्यवस्थापन समितिको गठन प्रकृया अनुसार शैक्षिक सत्रमानै हुने गरेको र बाँकि दुईवटा विद्यालयहरुमा वि.व्य.स.को गठन शैक्षिक सत्र पार भई सकेपछि ढिलो गरी हुने गरेको पाइो । मुख्य गरी वि.व्य.स. को गठन ढिलो हुनु भनेको विद्यालयमा राजनैतिक हस्तक्षेप र आफ्नो मान्छे भएपछि असक्षम भए पनि योग्य हुने देखियो ।

५.२ निष्कर्ष

सम्बन्धित विद्यालयको प्रत्यक्ष भेटघाट अवलोकन, तथ्याङ्क संकलन, छलफल तथा सुझावको आधारमा सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहुँच र सहकार्यको प्रभावको अध्ययन प्रकृयाले विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहुँच र सहकार्यको प्रभाव नामक यस शोधपत्रबाट निम्नानुसारका निष्कर्षहरु निकालिएको छ । प्रायजसो सामुदायिक विद्यालयमा शिक्षा ऐन नियमावलीमा भएको सरोकारवालाहरुको पहुँचलाई आधार मानी नियम पुरा गर्नको लागि वि.व्य.स. गठन हुने गरेको छ । वि.व्य.स. गठन सम्बन्धमा अधिकाँश अभिभावकलाई जानकारी नहुने पाइएको छ । प्रायजसो सामुदायिक विद्यालयमा वि.व्य.स., प्र.अ. र शिक्षक बिच सहकार्य कम हुने गरेको पाइएको छ । कतिपय विद्यालयमा वि.व्य.स. अध्यक्ष र प्र.अ. बिच नियमित सहकार्य नरहेको र विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षले नियमित विधालयको सुपरिवेक्षण, अवलोकन नभएको देखिन्छ । जहाँ योग्य र सक्षम वि.व्य.स. को गठन भएको छ । त्यस्तो ठाउँमा शैक्षिक वातावरण राम्रो हुनुको साथै प्र.अ.ले सवै संयन्त्रलाई उत्प्रेरित गरी कार्य संचालन गरेकाले विद्यालय व्यवस्थापन राम्रो भएको

पाइएको छ । राजनैतिक हस्तक्षेप र अभिभावकको सहयोग नहुने विद्यालयका प्र.अ. सदैव निराश र आफ्नो कार्यप्रति जागरुक कारणले गर्दा अनय शिक्षकसमेत उदासिनताकाकारण विद्यालय व्यवस्थापन पक्ष लथालिङ्ग अवस्थामा पुगेको छ । वि.व्य.स. बन्न र बनाउनको लागि होडवाजी चल्दा शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिमा कुनै चासो नदेखिएको र विद्यार्थीमा समेत गुपीङ भई विद्यालयको वातावरण नै धकिलिएको छ । पारदर्शी रुपले नियमानुसार वि.व्य.स. गठन भएको विद्यालयमा समिति पदाधिकारीले सवैको मन जितेर सामुहिक रुपमा सिर्जनात्मक कार्यहरु गर्दै विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक उन्नतिको लागि हरहमेसा तल्लीन रहेकोले त्यस्तो विद्यालयको व्यवस्थापन राम्रो रहेको पाइयो । विभिन्न समयमा शिक्षा आयोगका प्रतिवेदनहरुले दिएका सुझावहरुमा सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहुँच सम्बन्धि लक्षित कुराहरु उल्लेख भएतापनी राजनैतिक नेतृत्व तहमा बस्ते व्यक्तिको दुरदर्शिताको अभावले गर्दा ऐन नियमको वास्ता नगर्नाले विद्यालयको विकास गर्ने प्रकृया उही परम्परागत नै रहेको पाइन्छ । छनौटमा परेका विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहूँच र सहकार्यले गर्दा वि.व्य.स. गठन प्रकृया नियमित हुने तथा विद्यालयको शैक्षिक रणनिति र परीक्षा उपलब्धि साकारात्मक भएको पाइयो ।

५.३. सुझावहरु :

अध्ययनको क्रममा प्राप्त सुचनाहरुको विश्लेषण र व्याख्याबाट उपलब्ध सुचनाहरुको आधारमा यसलाई प्रभावकारी बनाउन निम्न सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.३.१ नीतिगत तह

सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको पहूँच र सहकार्यको लागि अझ भरपर्दो खालको निती नियम निर्माण गर्न शिक्षा मन्त्रालयलाई अनुरोध गर्नुपर्ने देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालयमा प्र.अ. शिक्षक, अभिभावकर विधालय व्यवस्थापन समिति बिच धनिष्ट सम्बन्ध तथा आर्तमय सम्बन्ध बढाउन शैक्षिक तालिकामात्रै नियमित समपर्क र बैठक गर्ने खालका निति निर्माण नर्ग माथिलो निकायलाई अनुरोध अनिर्वाय गर्नुपर्ने देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालयको वि.व्य.स.को गठन प्रकृया शिक्षा नियमावली अनुसार शैक्षिक सत्र भित्र गठन हुने विद्यालयलाई (क, ख, ग) मा वर्गिकरण गरी हरेक बर्ष नियमित गर्नेलाई पुरस्कारको व्यवस्था नितिगत तहमा गर्नुपर्ने देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालयमा वि.व्य.स. को गठन प्रकृयाको लागि शिक्षा नियमावली व्यवस्था भए अनुसार शैक्षिक सत्र सम्बन्धि निति तथा समिति पदाधिकारीको कार्यअबधि स्पष्ट नभएको हुँदा उक्त निति स्पस्ट पारी नियमावलीलाई थप सच्याइनु पर्ने देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालय व्यवस्थापनको लागि गठन भएका

वि.व्य.स.ले अपेक्षा गरे अनुसार शैक्षिक भौतिक तथा आर्थिक उपलब्धि हासिल नभएको हुदा वि.व्य.स.लाई थप अधिकार प्रदान गरी कृयाशिल बनाई राख्ने अनुगमनको व्यवस्था भए विद्यालयको अवस्था अझ पारदर्शि हुन सक्ने देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालयमा अपेक्षा गरे अनुसारको विद्यार्थीहरुको बढदो जनशक्ति प्राप्त गर्न सम्बन्धित माताहतका निकायहरुबाट सरोकारवालहरुलाई भरपर्दो र अपेक्षा अनुसारको निति नियम निर्माण गर्नु पर्छ । विद्यालयलाई अभिभावक समाज सेवी, विद्यार्थी तथा बृद्धिजिविले विद्यालयको व्यवस्पापन पक्ष राम्रो गर्नको लागि रचनात्मक राय सुझाव एवं सहयोग प्रदान गर्नु पर्दछ । विद्यालयले निर्माण गर्ने विद्यालय सुधार सम्बन्धि योजनाको लागि भविष्य सम्बन्धित लक्ष्त योजना एवं शैक्षिक योजना निर्माण गर्दा भरपर्दो सहयोग गर्नुपर्छ ।

५.३.२ कार्यान्वन तह

विद्यालय गतिबिधिको सरोकारवालाहरुलाई समयसमयमा जानकारी दिने गरी छलफल, गोष्ठि, कार्याशाला र दिवशहरु नियमित रुपमा गर्नु पर्छ । सरोकार वालाहरु सहभागितामा बृद्धि सरसहयोग गर्ने वातावरणको तयारी, विद्यालय र सरोकारवालाहरु बिचको सम्बन्धलाई प्रगाढ बनाउनु पर्छ । विद्यालयमा विद्यालयहरु कै नेतृत्वमा अतिरिक्त क्रियाकलाप र कक्षाका क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्नुपर्छ । शिक्षक बिद्यार्थी वि.व्य.स. अभिभावक र अन्य सरोकारवालाहरुको आचारसंहिता निर्माण र प्रयोग गर्नुपर्छ प्र.अ.ले विद्यालयका लागी जि.शि.का. अस्थानिय निकाय बिभिन्न संघ संस्थासँग सहयोग लिन वि.व्य.स. र शिक्षक संघको बैठक नियमित रुपमा राख्नु पर्छ । उनीहरुलाई विद्यालयको रचनात्मक सहयोगका लागी क्रियाशिल बनाउन पनि प्र.अ.ले भूमिका खेल्नु पर्छ ।

५.३.३ अनुसन्धान तह/ अनुसन्धान तहका लागि सुझाव

भावीअनुसन्धानका लागी थप सम्भावित शिर्षहरु निम्नानुसार सुझाइएको छ :

- सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारबालाहरुले लिनु पर्ने गम्भिरता र सहयोग
- सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारबालाहरु बिचको सहकार्य र सम्बन्ध
- सामुदायिक विद्यालयमा माथिल्लो तहबाट निर्दिषट हुने निति नियमहरुको अध्ययन
- सामुदायिक विद्यालयको कक्षा गत औषत उपलब्धिको अध्ययन

सन्दर्भ ग्रन्थ

- *नेपाल शिक्षा ऐन २०२८ , शिक्षा नियमावली २०५९ छैठौ* संशोधन २०६७/१०/९ सहित
- *शिक्षक सेवा आयोग नियमावली २०५७, छैठौ* संशोधन २०६८/३/६ सहित
- *छैठौ संशोधन २०६७/१०/९ , (सहित) प्रथम संस्करण २०५७ परिमार्जित संस्करण २०५७, २०६३, २०६४ पुनमुद्रण २०६६, २०६७*
- *पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सानोठिमी भक्तपुर २०६४ प्रथम संस्करण २०५७, पुनमुद्धण २०६९ कक्षा - ९,* जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र भक्तपुर
- *पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सानोठिमी भक्तपुर २०६४ प्रथम संस्करण २०५७, पुनमुद्धण २०६९ कक्षा - १०,* जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र भक्तपुर
- *श्रेष्ठ चन्द्रवहादुर, बस्नेत सम्झना २०६५ शिक्षाको परिचय* भुँडीपुराण प्रकासन, बागबजार काठमाडौं
- *नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३,*
- *शर्मा गोपिनाथ २०६५ नेपालमा शिक्षा आयोगका प्रतिवेदनहरु २०११ देखि २०५८,* काठमाण्डौ पैरवी प्रकाशन
- *शिक्षा नियमावली २०४९* , को छौठौ संशोधन २०६६ समेतमा उल्लेख भएअनुसार विद्यालय व्यवस्थापन समितिका काम कर्त्तव्य र अधिकारहरु
- *डंगोल नारायण मान (२०६१) , समुदायद्वारा व्यवस्थापन भएका विद्यालयहरुको विगत र वर्तमानको तुलनात्म अध्ययन* किर्तिपुर, काठमाण्डौ
- *शिक्षक मासिक पत्रिका २०६८, प्रकाशन । स्वस्तिका पुस्तक ग्रामिण चौक लहान*
- *उच्च स्तरीय रा.शि.अ. प्रतिवेदन २०५५*
- *विद्यालय सुधार योजना २०६९* श्री स.मा.वि ढोढना विरनगर, सिरहा
- *विद्यालय सुधार योजना २०६९* श्री खुट्टी प्रा. वि. बानो, सिरहा
- *विद्यालय सुधार योजना २०६९* श्री राजदेवी प्रा. वि. ढोढना, सिरहा
- *विद्यालय सुधार योजना २०६९* श्री बाबा सन्यासी प्रा. वि. शोभापुर, सिरहा

अनुसूचि- १

स्रोत व्यक्ति तथा विद्यालय निरिक्षकलाई प्रश्नावली

नाम : उमेर :

शैक्षिक योग्यता : ठेगाना :

१. सामुदायिक विद्यालयमा सरोकारवालाहरुको अझ बलियो पहूँच बनाउन के-कस्तो पक्षहरुको आवश्यकता पर्दछ ?

२. हाल शिक्षा ऐन-नियमावलीमा भएको विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन सम्बन्धि प्रकृया तपाईलाई कस्तो लाग्छ ?

३. हालको ऐन नियममा भएको व्यवस्थालाई कसरी सुधार गर्दै लैजानु पर्ला ?

४. विद्यालय, अभिभावक, विद्यार्थी, शिक्षक, वि.व्य.स. र प्र.अ. बिच सहकार्य गर्न के-कस्ता निति नियमहरु निर्माण गर्नुपर्ला ?

५. विद्यालयले शैक्षिक उपलब्धि राम्रो ल्याउन के-के कुरामा जोड दिनु पर्ला ?

६. शिक्षा ऐन नियममा भएका कुरा विद्यालयमा कत्तिको कार्यान्वयन भएको पाउनु हुन्छ ?

७. विद्यालयको हरेक प्रकारका सूचना प्राप्त गर्न के-कस्ता सूचना सम्बन्धि प्रकृया अधि बढाउनु भएको छ ।

८. शिक्षा आयोगले दिएको प्रतिवेदन अुनसार शैक्षिक गतिविधि संचालन हुन नसक्नाका कारणहरु के होलान ?

९. विद्यालयको विद्यालय सूधार सम्बन्धि योजनाहरु कार्यान्वयनमा ल्याउन कसरी अग्रसरता लिनु भएको छ ,

१० विद्यालयको अपेक्षा अनुसारको जनशक्ति उत्पादन गर्न विद्यालयलाई के-कस्ता सुझावहरु दिने गर्नु भएको छ ?

११. विद्यालय तथा सरोकारवालाहरुको सम्बन्ध थप बलियो बनाउन के-कस्ता योजनाहरु लागु गर्नु भएको छ ?

१२. वर्तमान शिक्ष ऐन नियमावलीमा व्यवस्था भए अनुसार शैक्षिकसत्र भित्र किन वि.व्य.स. गठन हुन सकिरहेको छैन ?

१३. वि.व्य.स. को भुमिकाले विद्यालयको गतिविधिलाई कसरी प्रभाव पारिरहेको हुन्छ ?

१४. प्र.अ.का काम कारवाहीको बारेमा कसरी सुपरिवेक्षण नर्गु भएको छ ?

१५. व्यवस्थित ढंगबाट विद्यालय संचालन गर्न के कस्तो कानुनी प्रक्रिया अपनाउन सकिन्छ ?

१६. वर्तमान शिक्षा ऐन नियमावलीमा सरोकारवालाहरुको पहूँच सम्बन्धी भएको व्यवस्था के पर्याप्त यदि नभए कसरी सुधार गर्न सकिएला ?

अनुसूचि- २

छनौटमा परेका विद्यालयका निरिक्षक तथा श्रोत व्यक्तिको नामावली

क्र.स.	विद्यालयको नाम	विद्यालयको निरिक्षकको नाम	श्रोत व्यक्तिको नाम
१.	श्री सगरमाथा मा.वि. ढोढना विरनगर	राजन गेलाल	एकलास कुमारी यादव
२.	श्री राजदेवी प्रा.वि. ढोढना	राजन गेलाल	एकलास कुमारी यादव
३.	श्री खुट्टी प्रा.वि. बानो	राजन गेलाल	एकलास कुमारी यादव
४.	श्री बावा सन्यासी सोभावपुर	राजन गेलाल	एकलास कुमारी यादव

अनुसूचि- ३

छनौटमा परेका विद्यार्थीको नामावली

क्र.स.	विद्यालयको नाम	शिक्षकको नाम
१.	श्री बाबा सन्यासी सोभापुर	रामकुमार चौधरी प्रभा देवी चौधरी अर्जून चौधरी राधिकाचौधरी
२.	राजदेवि प्रा.वि. ढोढना	प्रमोद चौधरी दिपक चौधरी रिता चौधरी
३.	खुट्टी प्रा.वि. बानो	दिपक चौधरी सरीता चौधरी रिना चौधरी राकेश तामाङ्ग श्री सिताराम महतो
४.	श्री सगरमाथा मा.वि. ढोढना विरनगर	शुशिल कुमार चौधरी शिला कुमारी यादव राम नरेश महतो रामकुमार चौधरी अशोक कुमार तामाङ्ग श्री अगमलाल चौधरी अमृता कुमारी दास

अनुसूचि- ४

विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्षसँग राखिएको प्रश्नावली

नाम: ठेगाना:

योग्यता : उमेर:

कार्य अवधि :

१. तपाईको विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन कहिले भएको हो ?

.....

२. तपाई विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा कति जना महिलाहरुको प्रतिनिधित्व रहेको छ ?

.....

३. तपाईको विद्यालयमा प्र.अ. सँगको सम्बन्ध के-कस्तो छ ?

.....

४. तपाईको विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बिच र प्र.अ. शिक्षक बीच कति पटक सहकार्य तथा अन्तरकृया सम्बन्धि गोष्टि हुन्छ ?

.....

५. तपाईले विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष भए पश्चात के-कस्ता उल्लेखनीय कार्यहरु गर्नु भएको छ ?

.....

६. तपाईको विद्यालयमा सरोकारबालाहरुको अधिकतम पहुँच तथा सहकार्यको लागि प्रभाव पार्ने तत्वहरु के-के हुन्

.....

७. तपाईको विद्यालयमा तपाईले विद्यालयको उन्नतिको लागि प्र.अ. सँग सहकार्य गरी के कस्ता कार्यक्रम तथा रणनितिहरु बनाउनु भएको छ ?

.....

८. तपाईको विद्यालयमा विद्यार्थीहरुलाई बढि भन्दा बढि गुणात्मक शिक्षा प्रदान गर्न के-कस्ता चूनौतिहरु को सामाना गर्नु पर्छ ?

.....

९. तपाईको विद्यालयमा भौतिक सूविधा सम्पन्न बनाउन तथा शैक्षिक वातावरण शान्त बनाउन के-कस्ता उपायहरु अवलम्बन गर्नुहुन्छ ?

.....

अनुसूचि- ५

प्र.अ.को लागि सोधिएको अन्तर्वाता प्रश्नावलीहरु

नाम: सेवा अवधि:

ठेगाना: योग्यता

स्थायी/अस्थायी तालिम

१. तपाईको विद्यालयमा कति विद्यार्थीहरु अध्ययनरत्न छन् ?

.....

२. तपाईको विद्यालयमा सरोकारबालाहरुको अधिकतम पहुँच को लागि के कस्ता पाइलाहरु चाल्नु भएको छ ?

.....

३. तपाईको विद्यालयमा शैक्षिक, आर्थिक, नैतिक र चारित्रिक सूधारको लागि के कस्ता चूनौतिहरु छन् ?

.....

४.तपाईको विद्यालयमा समुदायका अभिभावकहरुको सम्बन्ध तपाईसँग कस्तो रहेको छ ?

.....

५. तपाईको विद्यालयमा भौतिक व्यवस्थापन तथा आर्थिक व्यवस्थापनका लागि कस्ता-कस्ता व्यक्तिहरुको बढि योगदान छ ?

.....

६. तपाईको विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक महिनामा कति पटक बस्दछन् ?

.....

७. तपाईको विद्यालयमा शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समिति बिच सहकार्य को लागि प्रभाव पार्ने तत्वहरु के-के हुन?

.....

अनुसूचि- ६

शिक्षकलाई प्रश्नावली

नाम : उमेर :

शैक्षिक योग्यता : कार्य अनुभव :

विद्यालय :

१. तपाईको विद्यालयमा वि.व्य.स. कसरी छनौट भएको हो ?

.....

२. वर्तमान शिक्षा ऐन नियमावलीमा भएको सरोकारवालाहरुको पहूँच सम्बन्धि व्यवस्था अनुसार वि.व्य.स. बन्दा तपाई कति सन्तुष्ट कार्य गर्नुभएको छ ?

.....

४. तपाई विद्यार्थी, प्र.अ. र वि.व्य.स. विच कस्तो सम्बन्ध रही आएको छ ?

.....

५. कसरी योग्य र पारदर्शि गठन गर्न सकिन्छ ?

.....

६. वर्तमान शिक्षा ऐन, नियमावलीमा भएको व्यवस्थामा के कुराहरु सुधार गर्नुपर्ला ?

.....

७. विद्यालयमा राम्रो शैक्षिक उपलब्धि हासिल गर्न प्र.अ. तथा सरोकारवालाहरुको भूमिका कस्तो हुनुपर्ला ?

.....

अनुसूचि- ७

अभिभावक सँग सोधिएका प्रश्नावलीहरु

विद्यालयको नाम

पुरुष

महिला

१. तपाईको विद्यद्यालयमा को अध्ययन गर्छ छोरा कि छोरी ?

.....

२. तपाईको विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको गठन छ कि छैन?

.....

३. तपाईको र विद्यालयको सहकार्य हुन्छ कि हुदैन ?

.....

४. तपाईलाई विद्यालयले कुन -कुन कार्यहरुमा बोलाउँछ ?

.....

५. तपाईहरुलाई विद्यालयले बार्षिक रुपमा आय-व्यय को हिसाव दिन्छ कि दिदैन् ?

.....

६. तपाईहरुको विद्यालयमा सहकार्य को लागि प्रभाव पर्ने तत्वहरु के-के हुन?

.....

७. तपाईहरुको विद्यालयमा तपाईहरुको पहुँचमा प्रभाव पार्ने तत्वहरु के-के हुन् ?

.....

८. तपाईहरुको विद्याँलयमा कुन-कुन ठाउँबाट विद्यार्थीहरु अध्ययन गर्न आउँछन् ?

.....

९. तपाईहरुको विद्यालयमा स्थानीय श्रोत साधनको परिचालन प्रभावकारी ढँगले हुन्छ कि हुँदैन् ?

.....

१०. तपाईहरु विद्यालयको भौतिक विकासको लागि सहयोग गर्नु हुन्छ कि हुँदैन् ?

.....

११. तपाई सरोकारबालाहरु विद्यालयको समृद्ध र प्रगतिको लागि लक्ष्त योजनाहरु ब्नाउनु हुन्छ कि हुँदैन ?

.....

अनुसूचि- ८

विद्यार्थीका लागि प्रश्नावली

नाम : उमेर :

विद्यालय : कक्षा :

१. तिम्रो विद्यालयमा वि. व्य. स. को छनौट प्रकृया कस्तो छ ?

.....

२. तम्रो विद्यालयमा वि. व्य.स. गठन गर्दा कुनै राजनैतिक होडवाजी हुन्छ कि हुदैन ?

.....

३. तिम्रो विद्यालयमा विद्यालयको वातावरण शान्त कि अशान्त वातावरणमा चलिरहेको छ ?

.....

४. तिम्रो विचारमा शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि गर्नको लागि कस्तो मूल्याङ्कन प्रकृया राम्रो होला ?

.....

५. तिम्रो विद्यालयमा विद्यार्थी, प्र.अ., शिक्षक तथा वि.व्य.स. बिच कस्तो सम्बन्ध स्थापित भएको छ ?

.....

६. विद्यालयमा भौतिक शैक्षिक तथा नैतिक पक्ष सूधारको लागि तिम्रो विचारमा के कसरी सूधारका योजनाहरु लागू गर्नु पर्ला ?

.....

अनुसूचि- ९

छनौटमा परेका अभिभावकको नामावली

क्र.स.	विद्यालयको नाम	शिक्षकको नाम
१.	राजदेवि प्रा.वि. ढोढना	श्री निरन्द्र चौधरी श्री अनरुद्ध चौधरी श्री आनन्द कुमार राउत श्री विष्णु चौधरी श्री देविलाल चौाधरी
२.	खुट्टी प्रा.वि. बानो	श्री अशोक कुमार चौधरी श्री मिठूलाल चौधरी श्री देवकान्त चौधरी
३.	श्री सगरमाथा मा.वि. ढोढना विरनगर	श्री लक्ष्मि नारायण चौधरी श्री अचमित चौधरी श्री भवानी चौधरी श्री हेम बहादुर तामाङ्ग श्री सिताराम महतो
४.	श्री बाबा सन्यासी सोभापुर	श्री बलिराम चौधरी श्री पोसन सदाय श्री विन्देश्वर चौधरी श्री अगमलाल चौधरी

अनुसूचि- १०

छनौटमा परेका शिक्षकहरुको नामावली

क्र.स.	विद्यालयको नाम	शिक्षकको नाम
१.	श्री सगरमाथा मा.वि. ढोढना विरनगर	श्री नेपाली साह श्री टुने बहादुर राउत श्री उद्धव हमाल श्री उमाशंकर साह श्री बद्रि सदाय
२.	राजदेवि प्रा.वि. ढोढना	श्री सहनसा चौधरी श्री रामनरेश साह
३.	बवा सन्यासी सोभापुर	श्री मनिता चौधरी श्री छोटनी कुमारी चौधरी
४.	खुट्टी प्रा.वि. बानो	श्री बसन्त कुमार चौधरी श्री राम कुमारी चौधरी श्री पूनिता चौधरी

अनुसूचि- ११

विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा प्रभाव पार्ने पक्षहरु तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको

क्र.स.	प्रभाव पारेका पक्षहरु	शिक्षक	अभिभावक र समाज	वि.नि. श्रोत व्यक्ति	वि.व्य.स. पदाधिकारी	विद्यार्थी
१.	विद्यालयमा योग्य र सक्षम समिति गन हुने गरेको	१	२	२	५	३
२.	वि.व्य.गठनमा राजनिति हावि भएको	५	३	३	२	४
३.	विद्यालय व्यवस्थापनमा साकारात्मक प्रभाव परेको	६	१०	२	९	७
४.	शिक्षक विद्यार्थी बिच सूमधुर सम्बन्ध रहेको					
५.	विद्यालय र सरोकारवालाहरु बिच राम्रो सम्बन्ध कायम गरिएको	८	६		१	९
६.	विद्यालय र वि.व्य.स. बिच सहकार्य भएको	८	१०	१	३	९
७.	विद्यालयको भौतिक व्यवस्थापन सूधार भएको	६	९	२	६	५
८.	विद्यालयको शैक्षिक वातावरण सूधिएको	८	३	१	३	७
९	विद्यालयको शासन चुस्त र दुरुस्त भएको	९	६	१	४	५

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७०

अनुसूचि- १२

छनौटमाच परेका विद्यालयको कक्षाको कक्षा १ देखि ५ सम्मको औषत उपलब्धि

विद्यालय	कक्षा	कक्षाको औषत अपलब्धि
१. श्री सगरमाथा मा.वि. ढोढना विरनगर	१	५०.२
	२	५५.२
	३	४५.९
	४	४०.२
	५	४५.९
२. श्री वावासन्यासी प्रा.वि. सोभापुर	१	४७.८५
	२	४४.३१
	३	५२ं४७
	४	४८.५२
	५	६४.०८
३. श्री राजदेवी प्रा.वि. ढोढना	१	४४.८७
	२	४६.४२
	३	४२.३५
	४	४१.७५
	५	४३.०५
४. खुटी प्रा.वि. बानो ढोढना	१	४५.८४
	२	४३.३४
	३	५४.३१
	४	४७.५४
	५	६४.४१

स्रोत स्थगलगत सर्वेक्षण २०७०

अनुसूचि- १३

छनौटमा परेका विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरुको विवरण

क) विद्यालयः- श्री राजदेवि प्रा.वि. ढोढना-३, सिरहा

क.स.	नाम	पद	ठेगाना
१.	श्री देविलाल चौधरी	अध्यक्ष	ढोढना-२
२.	श्री जीरमान तामाङ्ग	सदस्य	ढोढना-५
३.	श्री नथुनी सदाय	द्यलित सदस्य	ढोढना-४
४.	श्री प्रमिला चौधरी	म. सदस्य	ढोढना-३
५.	श्री मलहु मंडल	मनोनित सदस्य	भदैया-९
६.	श्री पशुपति चौधरी	मनोनित सदस्य	ढोढना-२
७.	लक्ष्मी नारायण चौधरी	जग्गा दाता	ढोढना-७
८	श्री संसा कुमारी चौधरी	शि.प्र. सदस्य	ढोढना-८
९.	श्री पंचलाल दास	सदस्य सचिव प्र.अ.	लाहान-४

स्रोत स्थलगत सर्वेक्षण २०७०

ख) विद्यालयः- श्री बाबा संन्यासी प्रा.वि. सोभापुर ढोढना-९

क.स.	नाम	पद
१.	जितेन्द्र चौधरी	अध्यक्ष
२.	श्री सुर्यनारायण चौधरी	सदस्य
३.	श्री पानो देवी चौधरी	महिला सदस्य
४.	श्री इश्वरवत्ति ठाकुर	महिला सदस्य
५.	श्री देवकी देवी सदाय	सदस्य महिला दलित
६.	श्री पोषण सदाय	सदसय
७.	श्री सत्यनारायण चौधरी	प्र.अ.स. सदस्य

स्रोत स्थलगत सर्वेक्षण २०७०

ग) **विद्यालयः:- श्री सगरमाथा मा.वि. ढोढना विरनगर-६**

१. अध्यक्ष- श्री श्यामसुन्दर चौधरी

२. सदस्य- श्री राम कुमारी दास

३. सदस्य- श्री आन्द कुमार राउत

४. सदस्य- श्री मागैन चौधरी

५. सदस्य- श्री कुसेश्वर साह

६. सदस्य- श्री बच्चु चौधरी

७. चन्दादाता सदस्य- श्री लक्ष्मी नाराण चौधरी

८. शिक्षक प्रतिनिधि- श्री इने बहादुर राउत

९. सदस्य सचिव- श्री हरिनारायण चौधरी

स्रोत स्थलगत सर्वेक्षण २०७०

घ) **विद्यालयः:- श्री खुट्टि प्रा.वि. बानो- सिरहा**

क.स.	**नाम**	**पद**	**कैफियत**
१.	श्री प्रभुलाल चौधरी	अध्यक्ष	निर्वाचित
२.	श्री माया चौधरी	सदस्य	निर्वाचित
३.	श्री बिक्रम सदाय	सदस्य	निर्वाचित
४.	श्री जानकी बसेल	सदस्य	निर्वाचित
५.	श्री अबिर लाल चौधरी	सदस्य सचिव	प्र.अ.
६.	श्री रेशम लाल चौधरी	सदस्य	मनोनित
७.	श्री लक्ष्मण चौधरी	सदस्य	मनोनित
८	श्री समुजलाल चौधरी	सदस्य	मनोनित
९.	श्री बसन्त कुमार चौधरी	सदस्य सचिव प्र.अ.	शिक्षक

स्रोतः स्थलगत सर्वेक्षण २०७०

अनुसूचि- १४

विद्यालयहरुको स्वम मुल्याङ्कनका सूचक र मापनका आधारमा माकुरोको जालो

क)

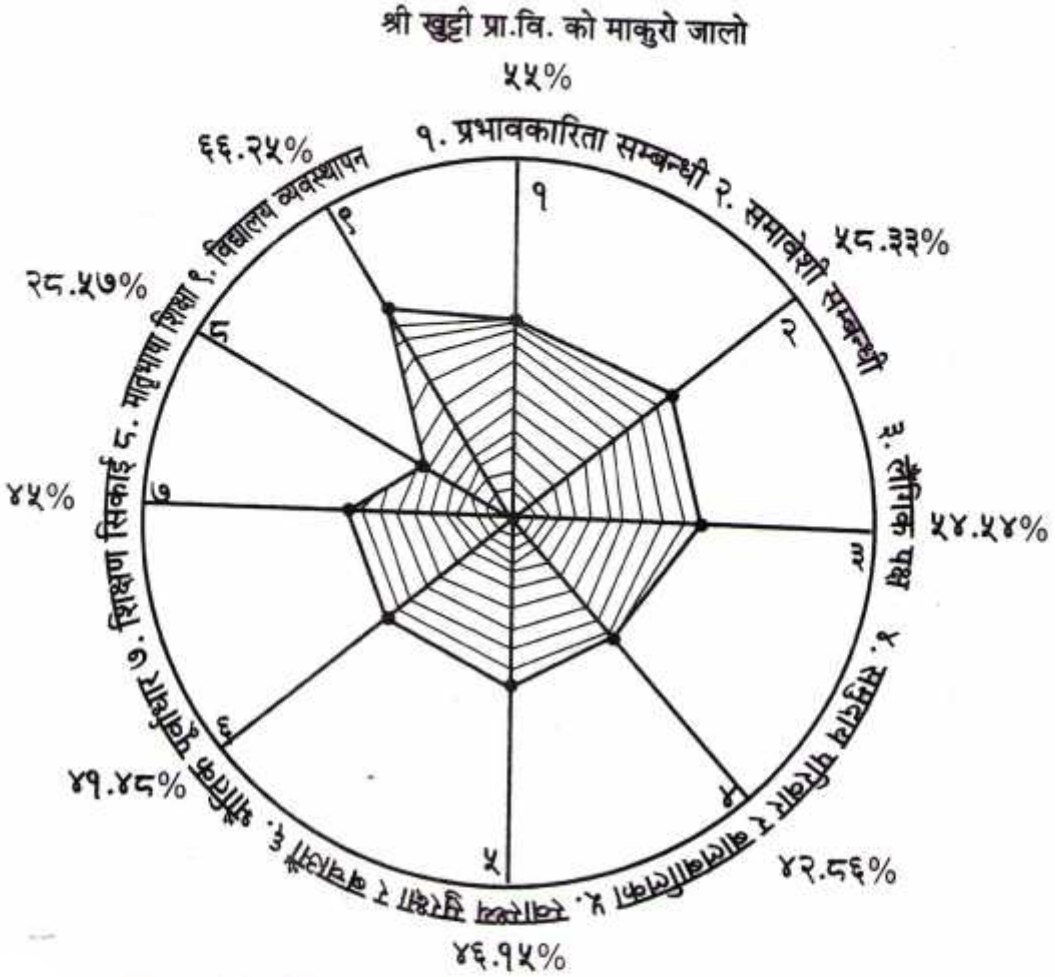

आवश्यकताको पहिचान र प्राथमिकिकरण

- पाठ्यपुस्तक, पाठ्यक्रम तथा शैक्षिक सामग्री
- विद्यार्थी उपस्थिति
- शुद्ध खानेपानी
- शुलभ शौचालय
- फर्निचर
- पुस्तकालय
- बालमैत्री कक्षा कोठा
- खेल मैदान
- घेरवार
- दिवा खाजा कार्यक्रम

ख) श्री सगरमाथा मा.वि. ढोढना विरनगरको

` माकुरोको जालो

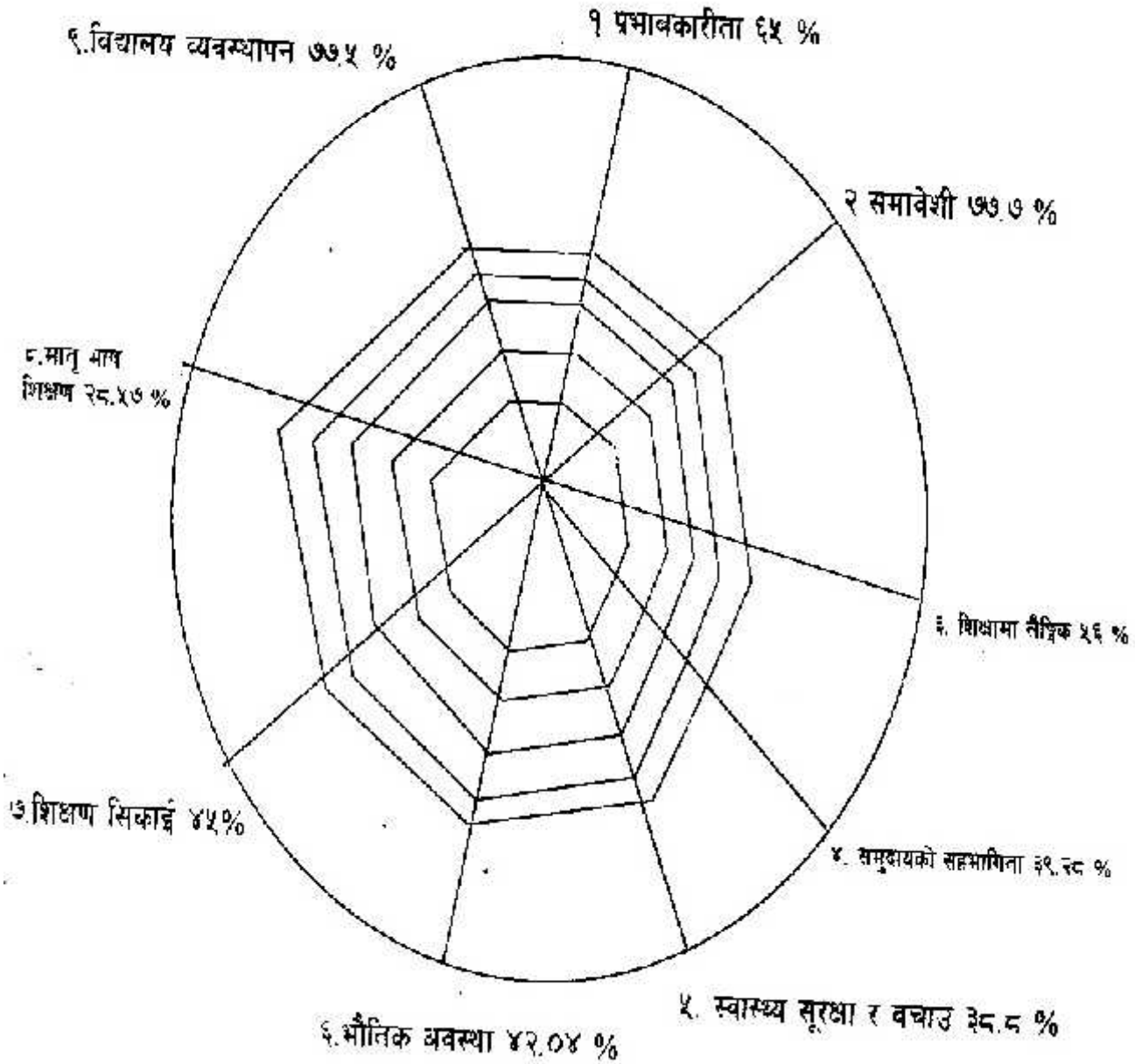

स्रोतः स्थलगत सर्वेक्षण SIP पुस्तकबाट

ग) श्री बाबा सन्यासी सोभापुरको

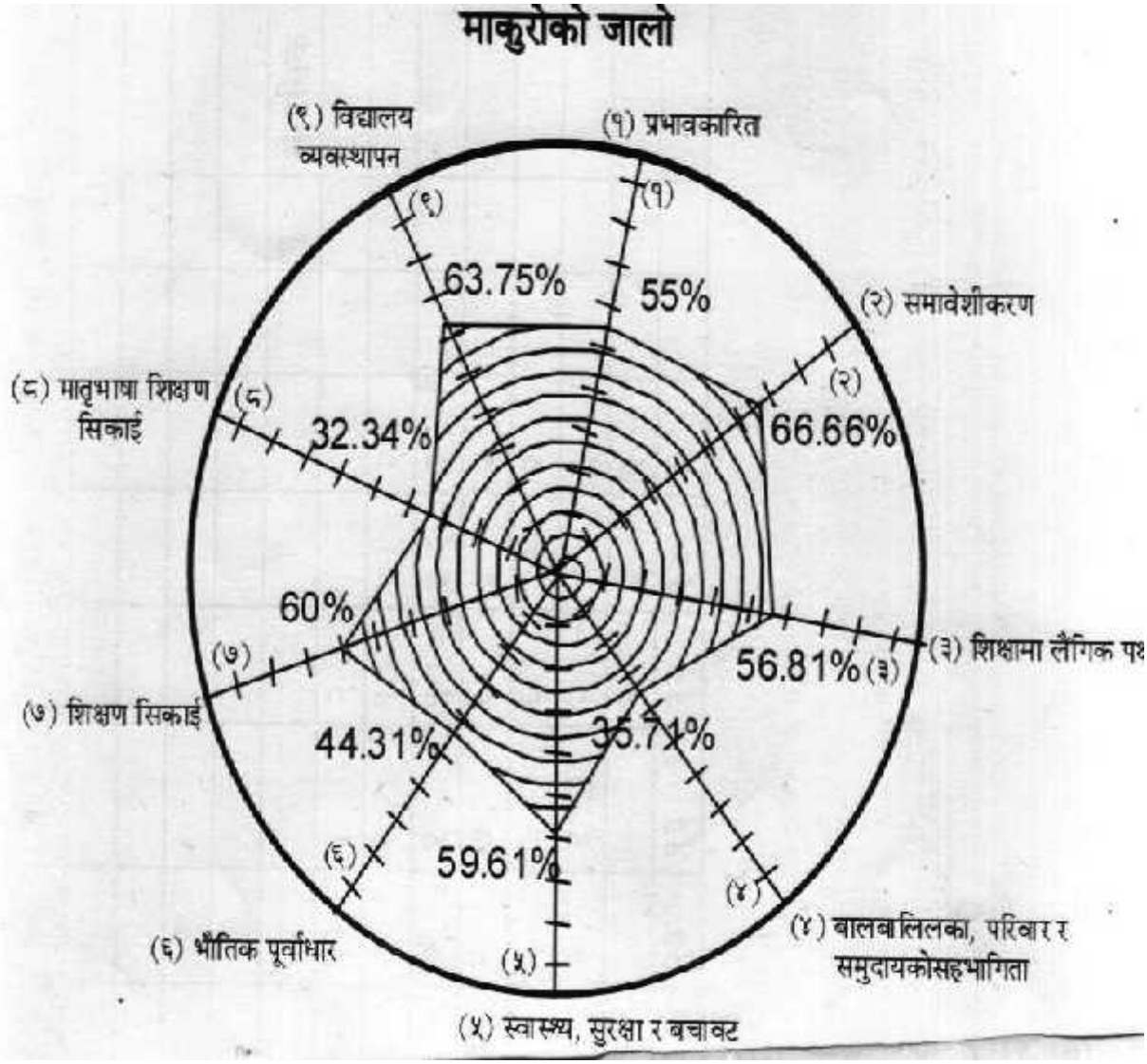

स्रोतः स्थलगत सर्वेक्षण SIP पुस्तकबाट

घ) श्री राजदेवी प्रा.वि. ढोढनाको

माकुरोको जालो

(I) विद्यालय स्व. मूल्यांकनका सूचक र मापनका आधारमा माकुरो जालो

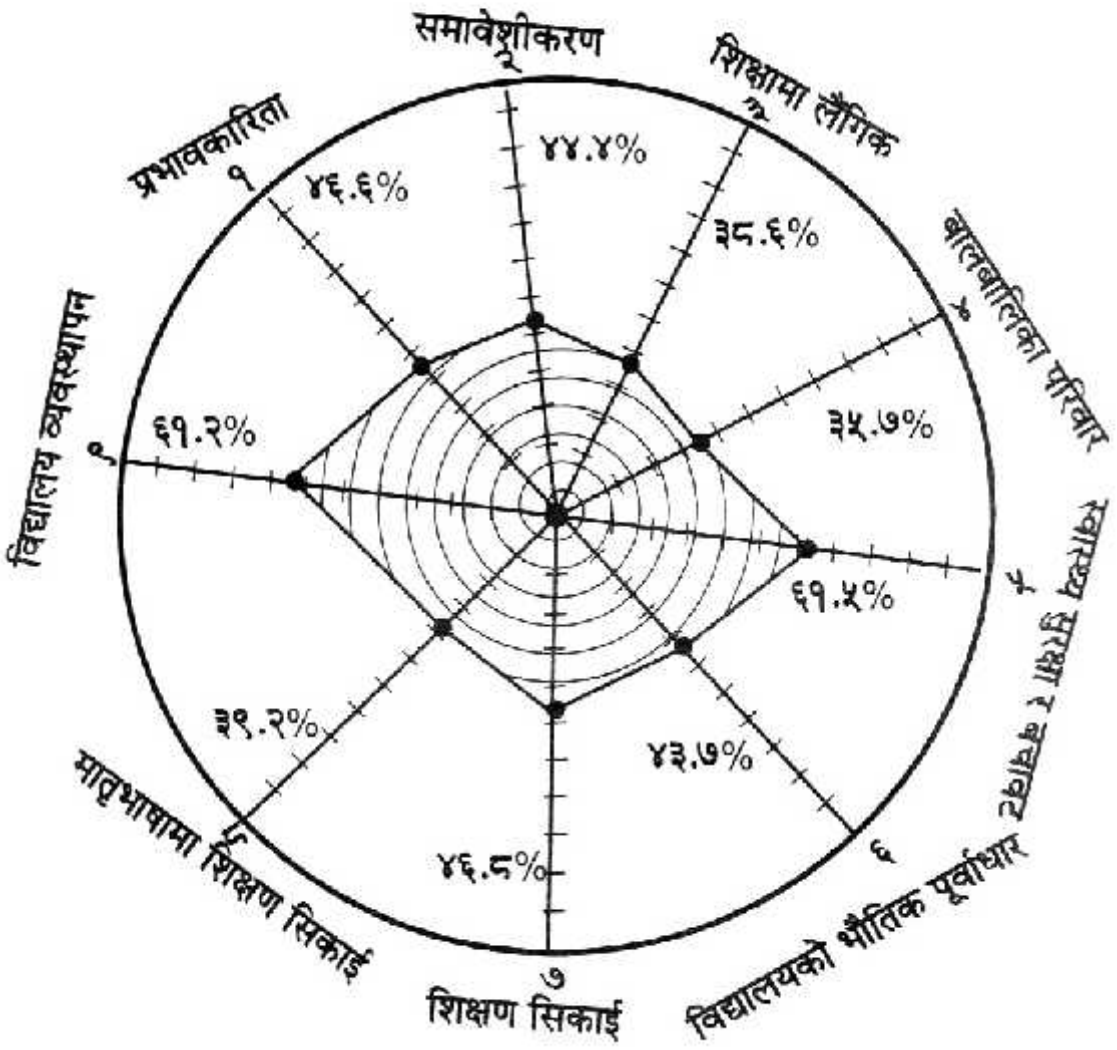

स्रोतः स्थलगत सर्वेक्षण SIP पुस्तकबाट